

rijksuniversiteit
groningen

Een onderzoek naar de kloof tussen hoog- en laagopgeleide
Nederlanders en Amerikanen in de periode van 2005 tot 2020

Anna Oostland (S3261034)
Sociologie
Begeleider: René Veenstra
Referent: Mark Huisman
Maart 2023

Samenvatting

Iemand's opleidingsniveau is tegenwoordig erg bepalend voor de kansen die men in zijn of haar verdere leven krijgt. Wanneer er een kloof ontstaat tussen hoog- en laagopgeleiden kan dit leiden tot polarisatie, wat een bedreiging is voor de democratische samenleving. In de Verenigde Staten lijkt de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden een probleem te zijn. Of Nederland het voorbeeld van de Verenigde Staten volgt wordt in dit onderzoek behandeld aan de hand van de volgende onderzoeksvraag: Is er in Nederland sprake van een kloof tussen hoog- en laagopgeleiden op het gebied van het huwelijk, stemgedrag, religie, levenstevredenheid, institutioneel vertrouwen en de mate van controle over het eigen leven? Hoe verhoudt deze kloof zich tot die in de Verenigde Staten?

Deze onderzoeksvraag is beantwoord aan de hand van drie verschillende metingen van de World Values Survey in de periode van 2005 tot en met 2020. Er is gebruik gemaakt van de resultaten van de Verenigde Staten en Nederland en de, in de onderzoeksvraag benoemde, relevante variabelen. Per variabele is gekeken of er verschillen waren te ontdekken tussen Amerikaanse en Nederlandse hoog- en laagopgeleiden en hoe deze mogelijke verschillen zich ontwikkelden met de tijd.

Uit mijn onderzoek komt naar voren dat de kloof op de meeste gebieden mee lijkt te vallen. Zo zijn er geen aanwijzingen dat hoogopgeleiden vaker getrouwd zijn of blijven dan laagopgeleiden. Wat stemgedrag betreft blijkt dat hoogopgeleiden vaker stemmen in beide landen, maar waar dit verschil in de Verenigde Staten stabiel blijft, neemt het verschil in Nederland juist af. Op het gebied van religie zijn hoogopgeleiden minder religieus dan laagopgeleiden. Hierbij neemt de kloof toe, omdat het aantal religieuze hoogopgeleiden sneller daalt dan het aantal religieuze laagopgeleiden. Voor wat levenstevredenheid betreft zijn hoogopgeleiden inderdaad gelukkiger dan laagopgeleide Amerikanen en Nederlanders, maar een toe- of afname van deze kloof was niet vast te stellen. Omtrent institutioneel vertrouwen blijken Amerikaanse hoogopgeleiden lager te scoren dan laagopgeleiden. In Nederland zijn de resultaten dermate wisselend dat er geen eenduidig beeld is. Tot slot hebben Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden een groter gevoel van controle over hun eigen leven dan laagopgeleiden. Daarnaast wordt dit verschil steeds groter. In Nederland is er dus sprake van een kloof tussen hoog- en laagopgeleiden op een aantal

gebieden en op veel van deze gebieden laat de Verenigde Staten eenzelfde beeld zien. Een steeds groter wordende kloof blijft op veel gebieden gelukkig uit, maar het is van belang de ontwikkelingen te blijven volgen.

Voorwoord

Zoals het gezegde luidt is driemaal scheepsrecht. Dat bleek zeker het geval bij het maken van deze scriptie. Na twee keer gestart te zijn met andere onderzoeken, bleek Corona tot tweemaal toe roet in het eten te gooien en moest ik voor een derde keer op zoek naar een onderwerp. Een scriptie schrijven zonder opdrachtgever was in de eerste instantie absoluut niet wat ik wilde, want ik wilde graag dat mijn scriptie van betekenis zou zijn voor een opdrachtgever en ik deze hiermee verder zou kunnen helpen. Met deze gedachte hield ik er echter geen rekening mee dat het helpen van anderen niet het belangrijkste is bij het schrijven van mijn scriptie. Het schrijven, en afronden, van deze scriptie betekent namelijk de voltooiing van mijn studie. Betekenisvol zijn voor anderen zal ik op andere momenten en vlakken weer zijn, maar deze scriptie heb ik voor mijzelf (en de studiepunten) geschreven en dat vond ik leuker dan ik vooraf had verwacht. Ongelijkheid is een onderwerp dat mij al jaren aangrijpt en misschien zelfs een van de redenen waarom ik heb gekozen voor een master Sociologie.

Ik wil René Veenstra bedanken voor al zijn hulp bij het zoeken naar een onderwerp, het uitwisselen van tips over documentaires, boeken en artikelen en alle feedback die hij heeft gegeven. Mark Huisman wil ik graag bedanken voor zijn hulp bij het statistiekgedeelte en natuurlijk zijn feedback op mijn conceptversie. Verder ben ik ook enorm dankbaar voor alle mensen die hun tijd, aandacht, huiskamer, café, eettafel en bureau beschikbaar hebben gesteld om mijn afstudeerproces makkelijker, maar vooral leuker te maken. Zonder alle sociale contacten, latte macchiato's, lunch, snacks en soms ook afleiding was dit proces een stuk minder leuk geworden.

Anna Oostland
Groningen, maart 2023

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
1. Theoretisch kader	9
2.1 De meritocratie en haar gevolgen	9
2.2 Kloof tussen hoog- en laagopgeleid	11
2.3 Dit onderzoek	19
2. Methoden	20
3.1 Deelnemers en procedure van het onderzoek	20
3.2 Operationalisaties	23
3.3 Analyse-opzet	35
3. Resultaten	38
4. Conclusie en discussie	57
Literatuurlijst	62
Bijlagen	66
Bijlage 1 Syntax samenvoegen datasets meting 5, 6 en 7	66
Bijlage 2 Syntax samengevoegde dataset voorbereiden voor analyse	69
Bijlage 3 Onderverdeling levenstevredenheid en controle eigen leven vanuit methoden ...	71
Bijlage 4 Syntax resultaten	73
Bijlage 5 Berekeningen ter ondersteuning van de resultaten	76

1. Inleiding

Stel dat niemand van tevoren weet welke positie hij of zij in de samenleving zal gaan vervullen, zorgt deze onzekerheid dan voor een rechtvaardige verdeling? Volgens filosoof John Rawls (1971) leidt deze *sluier van onwetendheid* ertoe dat ieder mens gelijke kansen krijgt om zich te ontwikkelen, want het lot van de ander kan ook die van jou zijn. Vanuit het principe van deze *originele positie* ontstaat het uitgangspunt voor een rechtvaardige samenleving waarin ongelijkheid enkel te rechtvaardigen is als iedereen ervan profiteert (Rawls, 1971). De huidige samenleving is echter niet ingericht op een manier waarbij ieder mens gelijke kansen krijgt of profiteert van ongelijkheid. Zo is iemands opleidingsniveau tegenwoordig dermate bepalend dat dit leidt tot een kloof tussen verschillende bevolkingsgroepen.

De economen Anne Case en Angus Deaton (2020) hebben onderzoek gedaan naar de steeds groter wordende kloof tussen hoog- en laagopgeleiden in de Verenigde Staten. Dit had als aanleiding dat er, onder laagopgeleiden, sprake is van een toename van het aantal doden door eigen toedoen in de vorm van zelfmoord, een drugsoverdosering of leveraandoeningen vanwege alcoholmisbruik (Case & Deaton, 2020). In de huidige samenleving schrijven succesvolle mensen steeds vaker hun succes aan zichzelf toe en zijn ze van mening dat achterblijvers dit aan zichzelf te wijten hebben. Hierdoor ontstaat bij de laagopgeleide arbeidersklasse het gevoel dat de hoogopgeleide elite op hen neerkijkt. Daarnaast wordt deze minachting tegenover laagopgeleiden openlijker geuit dan de minachting tegenover andere impopulaire groepen. Waar er in de huidige maatschappij veel aandacht wordt besteed aan het voorkomen van racisme, blijken niet de mensen met een andere etnische achtergrond, maar laagopgeleiden het minst geliefd te zijn (Sandel, 2020; Kuppens, Spears, Manstead, Spruyt & Easterbrook, 2018).

Volgens Sandel heeft deze minachting ten opzichte van laagopgeleiden gezorgd voor de huidige polarisatie in de Verenigde Staten. Daarnaast geeft hij aan dat een te grote kloof de democratische samenleving beschadigt, omdat deze het voor burgers moeilijk maakt om in te zien dat zij een gemeenschappelijk leven delen. Hij vermoedt dat deze polarisatie ook zichtbaar begint te worden in Europa (Sandel, 2020). Ook Case en Deaton geven aan dat de toenemende kloof tussen hoog- en laagopgeleiden niet enkel beperkt is tot de Verenigde

Staten, maar ook aanwezig is in andere rijke landen (Case & Deaton, 2020). Hieruit vloeit de aanleiding van dit onderzoek voort. Onderzocht wordt hoe de verhoudingen tussen hoog- en laagopgeleiden in Nederland liggen en of de bevindingen van de Verenigde Staten vergelijkbaar zijn met die van Nederland.

Dat de Verenigde Staten en Nederland overeenkomsten vertonen op het gebied van een kloof tussen degenen die wel of geen vertrouwen hebben in de overheid en dat de democratie onder druk staat blijkt uit de rellen rondom de verkiezingsuitslag van de Amerikaanse verkiezingen begin januari 2021 en de rellen rondom het instellen van de avondklok in Nederland aan het einde van diezelfde maand. Bij beide rellen was er sprake van vijanddenken, waandenkbeelden en betrokkenheid van extreemrechtse groeperingen (Lucassen, 2021). Vijanddenken en waandenkbeelden komen voort uit een heersend wantrouwen in de democratie, de rechterlijke macht, de pers en de wetenschap. Extreemrechtse groeperingen haken hier handig op in door dit wantrouwen te voeden via sociale media en andere kanalen waarbij de elite als dader wordt beschouwd (De Waal, 2021; Lucassen, 2021).

Aangezien Case en Deaton (2020) al een onderzoek hebben gedaan naar de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden in de Verenigde Staten en Nederland enigszins overeenkomsten vertoont op het gebied van deze kloof vloeit hier de relevantie van dit onderzoek uit voort. Het is belangrijk om te onderzoeken of de ontwikkelingen op het gebied van de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden in Nederland vergelijkbaar is met de huidige kloof in de Verenigde Staten. Op deze manier kan verklaard worden hoe groot dit maatschappelijke probleem is en welke rol deze vorm van sociale ongelijkheid speelt op het gebied van polarisatie en ondermijning van de democratie in Nederland.

Om de Nederlandse kloof tussen hoog- en laagopgeleid te vergelijken met die van de Verenigde Staten wordt er gebruik gemaakt van gegevens uit drie verschillende metingen van de World Value Survey (WVS) in de periode 2005-2020 en van de European Survey Study (EVS) in de periode 2017-2020. Door de resultaten van Nederland te vergelijken met de resultaten van de Verenigde Staten kan de volgende probleemstelling worden beantwoord:

Is er in Nederland sprake van een kloof tussen hoog- en laagopgeleid op het gebied van het huwelijk, stemgedrag, religie, levenstevredenheid, institutioneel vertrouwen en de mate van controle over het eigen leven? Hoe verhoudt deze kloof zich tot die in de Verenigde Staten?

Dit onderzoek start met een beschrijving van de theorie. Op basis van dit theoretisch kader wordt in de methoden beschreven hoe het onderzoek is uitgevoerd. Het methoden- hoofdstuk wordt gevolgd door de resultaten waarin de uitkomsten van de analyses staan weergegeven. Tot slot worden deze resultaten geduid in de conclusie en discussie en wordt er een antwoord gegeven op de probleemstelling.

1. Theoretisch kader

Amerikaans onderzoek laat zien dat er in de afgelopen decennia op verschillende levensaspecten een kloof is ontstaan tussen hoog- en laagopgeleiden (Case & Deaton, 2020). Naar aanleiding van deze bevindingen wordt onderzocht of deze kloof tevens aanwezig is onder inwoners van Nederland en wat de invloed hiervan is op het gebied van polarisatie en ondermijning van de democratie. Dit gebeurt aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

Is er in Nederland sprake van een kloof tussen hoog- en laagopgeleid op het gebied van het huwelijk, stemgedrag, religie, levenstevredenheid, institutioneel vertrouwen en de mate van controle over het eigen leven? Hoe verhoudt deze kloof zich tot die in de Verenigde Staten?

In dit hoofdstuk wordt de onderliggende theorie besproken. Hiervoor is dit hoofdstuk opgedeeld in verschillende onderwerpen. Allereerst wordt er dieper ingegaan op de meritocratische samenleving, vervolgens komt de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden aan bod. Deze kloof is onderverdeeld in verschillende aspecten en ieder aspect wordt uitgelicht.

2.1 De meritocratie en haar gevolgen

De snelle stijging van het suïdecijfer onder witte middelbare Amerikanen was een aanleiding voor Case en Deaton (2020) om de oorzaken te onderzoeken. De kans op suïcide is voor een groot deel sociaal bepaald. Naarmate iemand beter sociaal geïntegreerd is, is de kans op suïcide kleiner (Durkheim, 1897). Case en Deaton (2020) hebben in hun onderzoek verschillende maatschappelijke aspecten onderzocht die een bijdrage leveren aan sociale integratie. Het opleidingsniveau van iemand bepaalt in grote mate wat voor werk diegene gaat uitoefenen. Een baan is hierbij niet enkel de bron van geld, maar geeft ook de basis voor het hebben van een gevoel van betekenis, waardigheid, trots, zelfrespect en daarmee sociale integratie. Deze factoren hebben hun uitwerking op maatschappelijke aspecten als huwelijk, stemgedrag, levenstevredenheid, religie, vertrouwen in overheid en de controle over het eigen leven (Case & Deaton, 2020). In Nederland blijkt het zo te zijn dat iemand met maximaal mbo-niveau 1 meer kans heeft op schulden en een slechtere gezondheid

(Schimmelpenninck, 2023). Iemands opleidingsniveau is dus erg bepalend voor de verdere levensloop.

In de meritocratische samenleving wordt de positie op de sociale ladder bepaald door de prestaties die mensen leveren. Er wordt niet geregeerd door het volk, maar door de meest intelligente mensen uit het volk met de hoogste diploma's (Young, 1976; Bovens & Wille, 2011). Waar er in een aristocratie geen onderscheid werd gemaakt op basis van intelligentie en slimme en domme mensen in elke sociale laag voorkwamen, is er tegenwoordig sprake van een kloof tussen sociale klassen. Het opleidingsniveau van je ouders bepaalt namelijk naar welke school je gaat, met wie je omgaat en of je tot de hogere of lagere sociale klasse behoort (Brummer, 2021). De hogere klasse weet dat zij tot deze klasse behoort en deze positie te danken heeft aan haar capaciteiten. Al in 1958 kaartte Young aan dat hier de oorzaak ligt van de moderne problemen. Mensen met een hogere opleiding zouden meer kansen hebben op de arbeidsmarkt, andere politieke voorkeuren, opvattingen en leefstijlen hebben dan lager opgeleiden (Van de Werfhorst, 2016). Deze hoogopgeleiden zijn zo onder de indruk van zichzelf dat zij geen gevoel van sympathie hebben richting hun medemens die over een lagere intelligentie beschikt (Young, 1958). Dit wordt ook wel "meritocratische verwaandheid" genoemd. Het gevolg van deze verwaandheid is dat de laagopgeleide arbeidersklasse een gevoel van minachtig door de hoogopgeleide klasse ervaart (Sandel, 2020). Onder de hoogopgeleiden is echter te weinig besef dat succes ook afhangt van geluk en aanleg en dus niet enkel van eigen verdiensten. Het gevoel van minachting richting de laagopgeleide arbeidersklasse is hierdoor niet op zijn plek en de veronderstelde ongelijkheid door deze minachting al helemaal niet.

De positie van de hoogopgeleide elite blijft in stand doordat er sprake is van liberaal meritocratisch kapitalisme (Milanović, 2019). Kapitalisme refereert hierbij naar het economische systeem waarbij goederen en diensten veelal worden geproduceerd door particuliere ondernemers. Liberale meritocratie verwijst naar de mate van sociale mobiliteit. Deze is hoog, omdat er geen legale beperkingen zijn die ervoor zorgen dat mensen uitgesloten zijn van maatschappelijke posities. Dit houdt in dat in principe iedereen de mogelijkheid heeft om hogerop te kunnen komen. In de eerste instantie is de verwachting dat een hoge mate van sociale mobiliteit ervoor zorgt dat een kloof tussen hoog- en laagopgeleiden rechtgetrokken kan worden. Immers, vrijwel iedereen heeft de mogelijkheid

om te gaan studeren. In de praktijk blijkt het echter het geval te zijn dat de 'elite' ervoor zorgt de hoogopgeleide status te behouden door haar kapitaal in te zetten (Milanović, 2019). Wanneer studeren voor iedereen is weggelegd zal de elite investeren in de beste opleiding en begeleiding voor hun nakomelingen. Omdat deze investeringen niet voor iedereen mogelijk zijn zal de kloof in stand blijven.

2.2 Kloof tussen hoog- en laagopgeleid

Case en Deaton (2020) hebben onder witte middelbare Amerikanen onderzoek gedaan naar verschillende maatschappelijke aspecten die een bijdrage leveren aan een waardig en betekenisvol leven. In hun onderzoek gaan ze onder meer in op de steeds slechter wordende arbeidsmarkt voor laagopgeleiden in de Verenigde Staten. Er is daarbij onderscheid gemaakt tussen hoog- en laagopgeleide niet-Hispanics. De gevolgen hiervan blijven niet beperkt tot materialistische verschillen, maar hebben ook hun uitwerking op het huwelijk en participatie in de gemeenschap.

In Nederland nemen hoogopgeleiden een betere positie op de arbeidsmarkt in dan laagopgeleiden. Zij hebben vaker een betaalde baan dan laagopgeleiden en deze baan heeft veelal een hogere beroepsstatus (De Lange, Tolsma en Wolbers, 2016). Een opleiding is daarmee een bron van sociaal en economisch kapitaal en geeft toegang tot bepaalde functies, beroepen en specifieke posities binnen de maatschappij (Bovens & Wille, 2011). Welke consequenties dit heeft op het gebied van het huwelijk, stemgedrag, religie, levenstevredenheid, institutioneel vertrouwen en de mate van controle over het eigen leven wordt nader onderzocht in deze scriptie.

Huwelijk

Verenigde Staten

Voorop het gebied van huwelijken wordt de kloof tussen hoog- en laagopgeleide witte niet-Hispanics in de Verenigde Staten steeds groter. Rond het jaar 1980 was een evenredige hoeveelheid hoog- en laagopgeleide niet-Hispanics getrouwd. Vanaf 1990 veranderde dit. Het aantal getrouwde niet-Hispanics nam voor beide groepen af, maar deze afname was groter voor de laagopgeleide niet-Hispanics. Laagopgeleide mannen kregen steeds slechtere

banen met een slechter salaris en waren hierdoor minder huwbaar, omdat zij minder te bieden hadden aan een partner (Case & Deaton, 2020). Becker (1973) heeft als theorie dat mensen alleen trouwen wanneer zij hier meer voordeel uit kunnen halen dan wanneer ze alleenstaand blijven. Doordat er steeds minder laagopgeleide niet-Hispanics zijn getrouwd, profiteren zij in steeds mindere mate van de voordelen van een huwelijk. Het aangaan van een huwelijk zorgt voor onder meer intimiteit en gezelschap. Daarnaast leven getrouwde mensen gemiddeld genomen gezonder (Case & Deaton, 2020).

Hypothese 1a: Amerikaanse hoogopgeleiden zijn vaker getrouwd dan Amerikaanse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

Nederland

Sinds de jaren zeventig neemt het totale aantal huwelijken in Nederland af; ook wanneer het aantal geregistreerde partnerschappen in dit aantal wordt meegenomen (CBS, 2021).

Volgens de resultaten van een longitudinaal onderzoek dat liep van 2000 tot 2015 wonen laag-/middelbaar opgeleiden vaker ongehuwd samen en zijn ze vaker geneigd om uit elkaar te gaan dan hoogopgeleiden (Van Gaalen, Van Houdt & Poortman, 2019). In de Verenigde Staten begint het huwelijk een privilege of statussymbool te worden voor hoogopgeleiden. Het lijkt erop dat hier ook sprake van is in Nederland (Kalmijn, 2013).

Hypothese 1b: Nederlandse hoogopgeleiden zijn vaker getrouwd dan Nederlandse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

Robert Putnam (1995) heeft onderzoek gedaan naar de rol van sociaal kapitaal. Sociaal kapitaal omvat de middelen die bijdragen aan de sociale organisatie met wederzijdse voordelen, zoals netwerken, normen en sociaal vertrouwen (Putnam, 1995). Om na te gaan of er sprake is van een kloof tussen hoog- en laagopgeleiden hebben Case en Deaton (2020) verschillende vormen van sociaal kapitaal onderzocht, te weten stemgedrag tijdens presidentverkiezingen en religie.

Stemgedrag presidentsverkiezingen

Verenigde Staten

Een vorm van sociaal kapitaal is politieke betrokkenheid in de vorm van stemgedrag bij presidentsverkiezingen. Stemmen is voor iedereen van achttien jaar en ouder gelijk; iedereen krijgt één stem en het gaat om een eenmalige actie (Bovens & Wille, 2011).

Hierdoor zijn verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden duidelijk te meten.

Hoogopgeleide Amerikanen stemmen, met een verschil van twintig procentpunten, vaker dan laagopgeleiden (Case & Deaton, 2020). Politieke betrokkenheid hoeft niet te worden veroorzaakt door opleidingsniveau, maar kan juist worden bepaald door de mate van politieke betrokkenheid in een groep. Iemand stemt wanneer verkiezingen zichtbaar en opvallend zijn, er sprake is van politieke discussie binnen het eigen netwerk en wanneer andere mensen uit dit netwerk ook stemmen (Rolfe, 2012). Tenn (2007) spreekt over een selectiebias wat inhoudt dat het opleidingsniveau niet voldoende zegt over het stemgedrag, maar dat andere factoren, zoals gezinssituatie, een rol spelen. De gezinssituatie waarin iemand opgroeit oefent namelijk invloed uit op zowel opleidingsniveau als kiezersopkomst (Tenn, 2007). Dit betekent dat het te kortzichtig is om te stellen dat opleidingsniveau leidt tot meer of minder politieke betrokkenheid. Wel kan worden onderzocht of er sprake is van een kloof tussen hoog- en laagopgeleiden.

Hypothese 2a: Amerikaanse hoogopgeleiden brengen vaker hun stem uit bij verkiezingen dan Amerikaanse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

Nederland

Ook in Nederland blijken hoogopgeleiden actiever op politiek gebied dan laagopgeleiden.

Hoogopgeleiden hebben namelijk vaker de intentie om te gaan stemmen dan laagopgeleiden (De Lange e.a., 2016; Bovens & Wille, 2011). Dit heeft consequenties voor de democratie. Hoogopgeleiden hebben vaker een participerende en vertegenwoordigende rol dan laagopgeleiden en domineren daarmee de democratie. Doordat hoogopgeleiden zich met name begeven onder hoogopgeleiden en laagopgeleiden vooral met laagopgeleiden omgaan, is er sprake van horizontale verzuiling. Door de horizontale verzuiling voelen laagopgeleiden zich minder vertegenwoordigd. Dit is problematisch, omdat het de bedoeling

is dat de stem van iedereen wordt gerepresenteerd in een democratie (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2011). Daarnaast zorgt een lagere opkomst onder laagopgeleiden ervoor dat politici minder aandacht besteden aan de problemen van laagopgeleiden. Zij hoeven deze groep namelijk niet te overtuigen om te stemmen (Bovens & Wille, 2011).

Hypothese 2b: Nederlandse hoogopgeleiden brengen vaker hun stem uit bij verkiezingen dan Nederlandse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

Religie

Verenigde Staten

Religie draagt tevens bij aan sociaal kapitaal en is in de Verenigde Staten een belangrijk onderdeel van het leven van veel Amerikanen (Case & Deaton, 2020). Mensen die een religie aanhangen zijn gelukkiger en maken minder gebruik van alcohol, tabak of drugs (Putnam & Campbell, 2010). Daarnaast hebben de kinderen van de ouders die regelmatig naar de kerk gaan 40 tot 50 procent meer kans om naar een hogeschool te gaan waar zij de mogelijkheid hebben een bachelordiploma of een associate degree te behalen (Putnam, 2015). In de Verenigde Staten bestaat de populatie die wekelijks naar de kerk gaat voornamelijk uit hoogopgeleiden. Er zijn steeds minder mensen die wekelijkse kerkbezoeken afleggen, maar dit aantal daalt sneller voor laagopgeleiden dan voor hoogopgeleiden (Case & Deaton, 2020).

Hypothese 3a: Amerikaanse hoogopgeleiden zijn religieuzer dan Amerikaanse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

Nederland

Waar religie voor veel Amerikanen een grote rol speelt in hun leven, is Nederland een van de meest seculiere landen ter wereld (Beugelsdijk, 2021). Daarnaast neemt, in tegenstelling tot de Verenigde Staten, de religieuze binding in Nederland af naarmate het onderwijsniveau stijgt (CBS, 2020). Dit betekent dat hoe hoger iemand is opgeleid, hoe minder sprake er is van de aanhang van een religie. Dit is terug te zien in het aantal kerkbezoeken. In 2019 ging

49,2 procent van de laagopgeleiden minstens één keer per maand naar de kerk. Voor hoogopgeleiden betrof dit 22,9 procent (CBS, 2020).

Hypothese 3b: Nederlandse hoogopgeleiden zijn minder religieus dan Nederlandse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

Levenstevredenheid

Verenigde Staten

Naast het huwelijk en de mate van sociaal kapitaal hebben Case en Deaton (2020) tevens aandacht besteed aan het cijfer dat de respondenten aan hun eigen leven geven. Hierdoor worden losse aspecten die invloed hebben op het zelfrespect en de levensmoed van iemand samengenomen. Afgaande op deze uitkomsten is de beoordeling van levenstevredenheid afhankelijk van iemands opleidingsniveau. Op elke leeftijd geven hoogopgeleiden een hoger cijfer aan hun leven dan laagopgeleiden (Case & Deaton, 2020). Volgens de Engelse filosoof Jeremy Bentham (1789) is de beste maatschappij, een maatschappij waar haar inwoners het gelukkigst zijn. Het beste publieke beleid is het beleid dat zorgt voor het meeste geluk. Op individueel niveau is het juiste gedrag, het gedrag dat het meeste geluk creëert voor de mensen die hierbij betrokken zijn. Gelukkige mensen zijn gezonder, ervaren minder stress en hebben een grotere kans om te herstellen van een zware operatie (Layard, 2005).

Hypothese 4a: Amerikaanse hoogopgeleiden zijn vaker tevreden over hun leven dan Amerikaanse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

Nederland

Uit onderzoek van het SCP blijkt dat in 2017 en 2018 Nederlanders die hoog scoren wat inkomen, opleiding of werk betreft over meer levenstevredenheid beschikken, dan Nederlanders die hier laag op scoren. Het aantal ontevredenen onder laagopgeleiden is binnen tien jaar toegenomen van 26 naar 38 procent. Wanneer het verloop van de levenstevredenheid tussen 2008 en 2018 tussen laag- en hoogopgeleiden wordt vergeleken is te zien dat het verschil steeds groter wordt. Waar er in 2008 nog 0,1 punt verschil zat, is dit in 2017/2018 een verschil van 0,3 (SCP, 2019). Het SCP heeft andere gegevens gebruikt

dan de gegevens die voor dit onderzoek worden gebruikt, maar de verwachting is dat de uitkomsten hetzelfde zijn. Dit leidt tot de volgende hypothese;

Hypothese 4b: Nederlandse hoogopgeleiden zijn vaker tevreden over hun leven dan Nederlandse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

Institutioneel vertrouwen

Verenigde Staten

Een ander aspect dat een rol speelt is het vertrouwen in de overheid. Tekenen van weinig of een afname in institutioneel vertrouwen zorgt ervoor dat het moeilijker is samen te werken in de maatschappij, problemen op een democratische wijze op te lossen en internationale conflicten te vermijden (Norris, 2022). Door de hoge mate van polarisatie in de Verenigde Staten worden eigen (alternatieve) waarheden gecreëerd vanuit iemands eigen bubbel en het vertrouwen in elkaar verdwijnt. Daarnaast zorgt polarisatie ervoor dat de overheid zich in toenemende mate moet verdedigen tegen de gedachte dat zij niet neutraal is (Beugelsdijk, 2021). De witte Amerikaanse Trump-stemmende man uit de arbeidersklasse is bang om zijn dominante rol binnen de sociale hiërarchie kwijt te raken en een minderheid te worden (Sandel, 2020). Enerzijds voelt hij zich, meer dan vrouwen en etnische minderheden, gediscrimineerd. Daarnaast heeft hij het idee onderdrukt te worden door de heersende 'politiek correcte' normen en waarden waar 'eigen volk eerst'-gedachten, vrouwenhaat en racisme geen onderdeel van uitmaken (Sandel, 2020). Dit is niet enkel gebaseerd op bepaalde vooroordelen of overtuigingen, maar dit gedrag komt ook voort uit de politiek die bedreven wordt en het gemeenschapsbeleid dat wordt uitgevoerd (Metzl, 2020). De witte Amerikaan probeert zijn positie op zo'n heftige wijze te verdedigen dat dit dodelijk kan zijn. Zo draagt een witte Amerikaan een wapen om zichzelf te beschermen, maar komt zelfmoord of moord op vrienden of familieleden vaker voor dan een moord op iemand van een andere groep. Daarnaast vinden witte Amerikanen dat de overheid geen geld moet verspillen aan de mensen die zij als dreiging zien, zoals etnische minderheden. Dit houdt in dat witte Amerikanen politieke plannen op het gebied van veiligheid, gezondheid en ontwikkeling

tegenhouden, omdat ze niet willen dat etnische minderheden ervan profiteren. Ook niet wanneer zij er zelf baat bij hebben (Metzl, 2020).

Ook spelen de huidige ontwikkelingen op het gebied van mondialisering en technologie een grote rol. De arbeidersklasse ziet hun baan verdwijnen waardoor ze zich ontheemd gaan voelen en uithalen naar de bestuurlijke elites, immigranten en de vrije wereldhandel (Sandel, 2020). Er is sprake van *'de grote paradox'* waarbij de mensen die het meeste voordeel kunnen halen uit hulp van de overheid, consistent tegen deze hulp stemmen (Hochschild, 2016). Dit is te verklaren aan de hand van *'de Amerikaanse droom'* waarbij gestreefd wordt naar het beter willen hebben dan je ouders. Door diverse ontwikkelingen en gebeurtenissen, waaronder bijvoorbeeld de economische crisis, is het voor sommige groepen moeilijker geworden om een beter leven te krijgen. Een deel van deze mensen (waaronder vrouwen, immigranten en vluchtelingen) krijgt, door de plannen van de overheid, voorrang op de witte laagopgeleide Amerikaanse man. Dit leidt bij die mannen tot woede, een gevoel van verraad en wantrouwen richting de overheid (Hochschild, 2016).

Hypothese 5a: Amerikaanse hoogopgeleiden hebben meer vertrouwen in de overheid dan Amerikaanse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

Nederland

In Nederland is sprake van overlap met de Verenigde Staten op dit gebied. De Lange e.a. (2016) geven aan dat laagopgeleiden traditioneler en conservatiever zijn dan hoogopgeleiden. Ze zijn vaker tegen abortus, hebben een negatievere houding ten opzichte van etnische minderheden (De Lange e.a., 2016) en hebben het minste institutionele vertrouwen (Schmeets & Exel, 2020). Beugelsdijk (2021) stelt dat wantrouwen problematisch is en vertrouwen ervoor zorgt dat de democratie blijft functioneren. Volgens Norris (2022) ligt dit genuanceerder en hoeft wantrouwen niet verkeerd te zijn. Sceptis zorgt er namelijk voor dat er wordt gereflecteerd op bijvoorbeeld het beleid van de overheid. Volgens Norris (2022) zijn met name hoogopgeleiden sceptisch. Ze vertrouwen de overheid niet blindelings en vormen zelf hun oordeel. Laagopgeleiden zouden op een minder kritische wijze beoordelen waardoor zij sneller bevooroordeeld zijn of blind vertrouwen op, onder andere, complottheorieën en dat is wel een risico voor de democratie (Norris, 2022).

Hypothese 5b: Nederlandse hoogopgeleiden hebben meer vertrouwen in de overheid dan Nederlandse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

Controle over eigen leven

Verenigde Staten en Nederland

De witte Amerikaanse arbeidersklasse is de meest pessimistische groep (Vance, 2016). De kans op werk neemt af voor deze groep, omdat veel banen naar het buitenland verdwijnen. De banen op middenklasse niveau blijven over, maar zijn lastig te krijgen voor mensen zonder diploma. Hierdoor zijn ze hun economische zekerheid kwijtgeraakt. De witte Amerikaanse arbeidersklasse krijgt het gevoel weinig controle over hun leven te hebben en iedereen hiervan de schuld te willen geven behalve zichzelf (Vance, 2016). De locus of control bestaat uit een interne en externe variant waarbij mensen die over de externe variant beschikken, denken dat bepaalde gebeurtenissen het resultaat zijn van geluk, kansen of het lot. Op het moment dat iemand denkt dat een verdienste afhangt van zijn of haar eigen gedrag of actie is er sprake van een interne locus of control (Rotter, 1966). Afgaande op Vance (2016) zou dit betekenen dat de witte Amerikaanse arbeidersklasse beschikt over een externe locus of control en dus denkt dat verdiensten afhankelijk zijn van gebeurtenissen van buitenaf. Volgens Coleman en DeLeire (2003) oefent de locus of control invloed uit op de mate waarin een tiener wil investeren in zijn of haar opleiding. Een interne locus of control is hierin bepalend (Coleman & DeLeire, 2003). Op latere leeftijd zorgt een interne locus of control ervoor dat iemand sneller van baan verwisselt. Dit heeft een positieve invloed op het salaris (Ahn, 2015). Uit de literatuur is niet duidelijk op te maken of laagopgeleiden per definitie een andere locus of control hebben dan hoogopgeleiden en of er sprake is van een kloof tussen hoog- en laagopgeleid op dit gebied. Afgaande op de veronderstelling van Vance is de verwachting dat er een kloof is tussen hoog- en laagopgeleid op het gebied van het gevoel van controle over het eigen leven.

Hypothese 6a: Amerikaanse hoogopgeleiden hebben een hoger gevoel van controle over hun eigen leven dan Amerikaanse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

Hypothese 6b: Nederlandse hoogopgeleiden hebben een hoger gevoel van controle over hun eigen leven dan Nederlandse laagopgeleiden in de periode van 2005-2020 en deze kloof neemt toe.

2.3 Dit onderzoek

Dat er sprake is van een groeiende kloof tussen hoog- en laagopgeleiden in de Verenigde Staten op diverse gebieden hebben Case en Deaton (2020) duidelijk gemaakt tijdens hun onderzoek. Of deze kloof net zo ernstig is in Nederland wordt onderzocht in deze scriptie. De verwachting is dat op alle gebieden een onderscheid te maken is tussen hoog- en laagopgeleid en dat er dus sprake is van een kloof.

Hoe groot de kloof is en hoe deze kloof zich ontwikkelt, zal nog moeten blijken. Vanuit de literatuur over de Verenigde Staten is op te maken dat een dergelijke kloof ernstig kan zijn. De aanleiding van Case en Deaton (2020) kwam namelijk voort uit hun observatie van een stijging van suïcide in de afgelopen jaren. In dit onderzoek wordt er niet zo ver gegaan. Cijfers over suïcide in Nederland zijn niet meegenomen en de focus ligt op het verschil tussen hoog- en laagopgeleiden en niet op de mogelijke gevolgen op langere termijn.

2. Methoden

In dit hoofdstuk wordt een beschrijving gegeven van de deelnemers, de procedure, de operationalisaties en de analyse-opzet van het onderzoek.

3.1 Deelnemers en procedure van het onderzoek

Om antwoord te kunnen geven op de probleemstelling wordt er gebruik gemaakt van de World Values Survey (WVS). De WVS is een internationaal onderzoeksprogramma dat zich richt op het onderzoeken van de waarden van mensen op sociaal, politiek, economisch, religieus en cultureel gebied (World Values Survey, 2021). Ongeveer elke vijf jaar wordt er een nieuwe meting uitgevoerd. Sinds de eerste meting in de periode van 1981- 1984 is de Verenigde Staten betrokken. Nederland heeft zich bij vijfde meting (2005- 2009) aangesloten. Dit houdt in dat de resultaten van de vijfde (2005- 2009), zesde (2010- 2014) en de zevende meting (2017-2020) van de WVS worden gebruikt om de ontwikkelingen van de Verenigde Staten en Nederland te analyseren en te vergelijken. In de periode van 2017- 2020 heeft Nederland niet deelgenomen aan de reguliere Wave 7 van de WVS. Samen met andere Europese landen nam Nederland deel aan de European Values Study (EVS). De vragenlijsten van de WVS en EVS zijn niet volledig identiek, wel bestaan de vragenlijsten uit een gemeenschappelijk deel waardoor er sprake is van overlap en er een gezamenlijke versie is ontstaan (WVS/EVS Joint Wave 7). Om deel te kunnen nemen aan het onderzoek moest de respondent achttien jaar of ouder zijn. Bij de WVS is de vragenlijst vertaald naar nationale taal van het betreffende land. Bij de EVS werd de vragenlijst vertaald naar de talen die door minimaal 5 procent van de bevolking van het betreffende land wordt gesproken.

Meting 5

In Nederland zijn de gegevens van meting 5 van de WVS verzameld in de periode van 30 januari tot 10 maart 2006. De totale steekproef betrof 1050 respondenten. Er is geselecteerd op geslacht, leeftijd en regio en gebruik gemaakt van face-to-face interviews via CAPI. CAPI is een techniek waarbij de respondent persoonlijk wordt geïnterviewd door de interviewer. De interviewer vult de antwoorden in op een computer, tablet of mobiele telefoon. Hiervoor werd gebruik gemaakt van een gestructureerde vragenlijst.

In de Verenigde Staten zijn de gegevens van meting 5 van de WVS verzameld in de periode van 19 september tot 29 september 2006. De omvang van de steekproef was 1710 deelnemers. Er zijn hiervan 1249 respondenten begonnen aan de vragenlijst. 1201 respondenten hebben de volledige vragenlijst ingevuld. In de Verenigde Staten hebben de respondenten de vragenlijst via de computer ingevuld. Omdat meting 5 in Nederland en de Verenigde Staten in 2006 is afgenomen, zal er verder gesproken worden over '2006' wanneer het gaat over meting 5.

Meting 6

In Nederland zijn de gegevens van meting 6 van de WVS verzameld in de periode van 1 december tot 31 december 2012. De omvang van de steekproef betrof 2479 mensen. Er zijn hiervan 1902 respondenten begonnen aan de vragenlijst, waarvan 1884 respondenten hebben de volledige vragenlijst ingevuld. Er is gebruik gemaakt van het LISS panel (Langlopende Internet Studies voor de Sociale wetenschappen). De vragenlijst is per computer ingevuld (LISS panel, 2021).

In de Verenigde Staten zijn de gegevens van meting 6 van de WVS verzameld in de periode van 9 juni tot 5 juli 2011. De totale steekproef betrof 2232 respondenten. Er is gebruik gemaakt van het panel van Knowledge Research, het KnowledgePanel. Zij zijn via mail benaderd met het verzoek om een vragenlijst in te vullen. Meting 6 is 2011 en 2012 afgenomen voor Nederland en de Verenigde Staten. Om die reden zal er voortaan over 2011/2012 worden gesproken als meting 6 wordt bedoeld.

Meting 7

In Nederland zijn de gegevens van de EVS 2017 verzameld in de periode van 11 september tot 31 oktober 2017. De totale steekproef betrof 2404 respondenten. Zij zijn face-to-face geïnterviewd of hebben via internet een vragenlijst ingevuld.

In de Verenigde Staten zijn de gegevens van meting 7 van de WVS verzameld in de periode van 28 april tot 31 mei 2017. De omvang van de steekproef betrof 5375 mensen. 2596 respondenten hebben de volledige vragenlijst ingevuld. Hiervoor is gebruik gemaakt van NORC's AmeriSpeak Panel. Meting 7 is voor Nederland en de Verenigde Staten uitgevoerd in

2017. Om deze reden zal er verder gesproken worden over '2017' wanneer meting 7 wordt bedoeld.

Wanneer de respondenten van Nederland en de Verenigde Staten van 2006, 2011/2012 en 2017 bij elkaar wordt opgeteld is er een totaal aantal respondenten van 11.433. Omdat de onafhankelijke variabele opleidingsniveau onmisbaar is voor de analyses van de afhankelijke variabelen zijn respondenten die deze vraag niet hebben beantwoord of geen antwoord konden geven uit de dataset verwijderd. Bij meting 5 gaat dit om vier respondenten, bij meting 6 zijn dit achttien respondenten en 69 respondenten zijn verwijderd uit meting 7. Dit betekent dat er in totaal 11.342 respondenten in de analyses zijn opgenomen. Om de probleemstelling te kunnen beantwoorden zijn de verschillende datasets samengevoegd tot één grote dataset (zie bijlage 1). Op deze manier kunnen de verschillende metingen makkelijker met elkaar vergeleken worden. In Tabel 1 staat een overzicht weergegeven van de verdeling van het aantal respondenten.

Tabel 1: Overzicht verdeling respondenten

	Periode	Aantal respondenten	Percentage
2006	30 januari- 29 september 2006	NL: 1.046 VS: 1.249 Totaal: 2.295	20,2
2011/2012	9 juni 2011- 31 december 2012	NL: 1.884 VS: 2.232 Totaal: 4.116	36,3
2017	28 april- 31 oktober 2017	NL: 2.369 VS: 2.562 Totaal: 4.931	43,5
Totaal		NL: 5.299 VS: 6.043 Totaal: 11.342	100

3.2 Operationalisaties

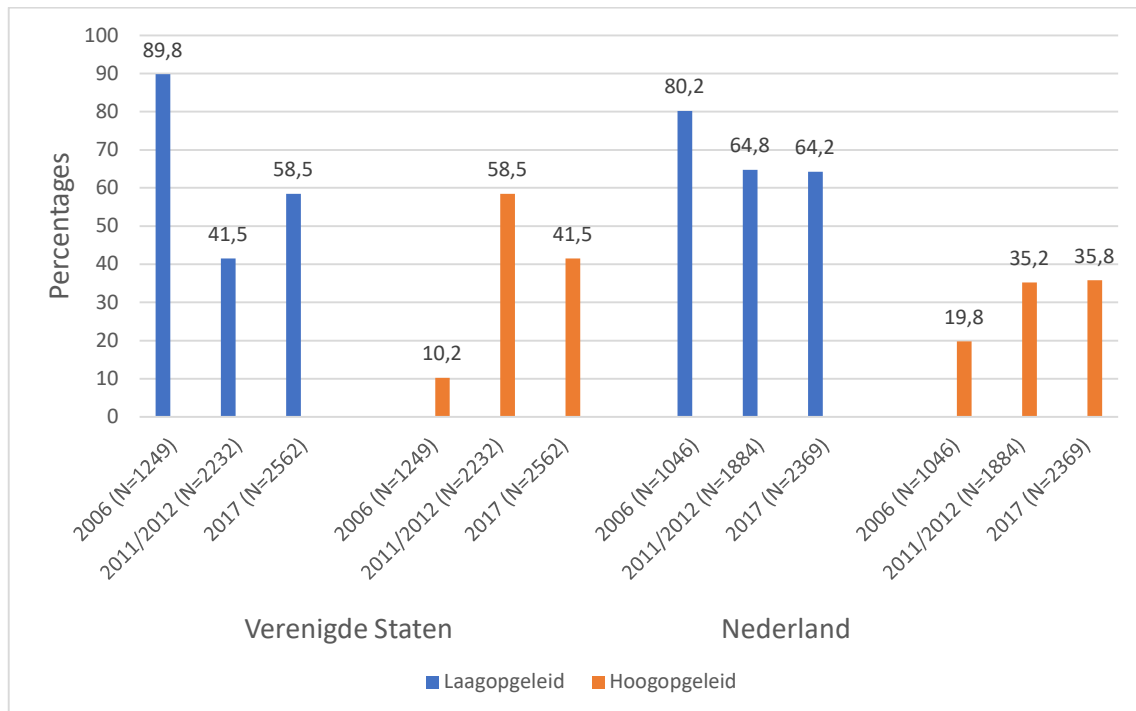
Op basis van het literatuuronderzoek is er een aantal variabelen bepaald dat tegen elkaar wordt afgezet om te analyseren of er sprake is van een kloof tussen hoog- en laagopgeleid volgens de gegevens van de drie metingen (2006, 2011/2012 en 2017), en of de Verenigde Staten verschillen met Nederland. Door deze drie verschillende meetmomenten met elkaar te vergelijken is achterhaald of er sprake is van een trend. De onafhankelijke variabele van dit onderzoek is opleidingsniveau. Deze is afgezet tegen de afhankelijke variabelen huwelijk, stemgedrag, levenstevredenheid, religie, vertrouwen in overheid en de controle over het eigen leven (zie bijlage 2 en 4).

Opleidingsniveau

De onafhankelijke variabele is opleidingsniveau. Case en Deaton (2020) hebben onderscheid gemaakt tussen hoog- en laagopgeleiden waarbij hoogopgeleiden een vierjarige bachelor hebben afgerond en laagopgeleiden niet. In Nederland is iemand hoogopgeleid wanneer deze minimaal een hbo-opleiding heeft afgerond. In de verschillende metingen is gevraagd naar het hoogst behaalde opleidingsniveau van de respondent. De antwoordmogelijkheden van 2006 en 2011/2012 kwamen overeen, maar de meting van 2017 week af. In Tabel 2 is weergegeven op welke wijze de antwoordmogelijkheden zijn onderverdeeld in laag- en hoogopgeleid. In navolging van Case en Deaton (2020) vallen alle niveaus die lager zijn dan een afgeronde vierjarige bacheloropleiding onder laagopgeleid. Respondenten die vierjarige bacheloropleiding of meer hebben afgerond zijn ingedeeld als hoogopgeleid.

Tabel 2: Indeling opleidingsniveau EVS/WVS

	Laagopgeleid	Hoogopgeleid
WVS 2006 (V238) en 2011/2012 (V248)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lagere school niet voltooid/minder dan middelbare school 2. Lagere school/middelbare school zonder diploma 3. Lager beroepsonderwijs 4. MULO, ULO, MAVO/hogeschool zonder diploma 5. Middelbaar beroepsonderwijs/Associate degree 6. MMS, HAVO/Bachelor 7. HBS, VWO, gymnasium, atheneum/Master 	<ol style="list-style-type: none"> 8. Hoger beroepsonderwijs, kweekschool, conservatorium, MO-acten, nieuwe stijl hogescholen/professionele graad (MD,DDS, LLB, JD) 9. Wetenschappelijk onderwijs: universiteit, technische-economische hogeschool oude stijl/Doctoraat
EVS/WVS 2017 (Q81)	<ol style="list-style-type: none"> 0. Pre-primair onderwijs 1. Primair onderwijs 2. Deelcertificaten vmbo, havo, vwo/ korte beroepsgerichte cursussen/ praktijkonderwijs/ MBO1 3. Bovenbouw havo/vwo, MBO2, MBO3, MBO4- middenkaderopleiding 4. Voortgezette opleiding leerlingwezen, MBO4-specialistenopleiding 5. OU-modules en andere voorbereidende cursussen op hoger onderwijs, HBO-associate degree 	<ol style="list-style-type: none"> 6. Wo-bachelor, Hbo-bachelor, post-hbo opleidingen 7. WO-doctoraal, Wo-master, Post-doctorale lerarenopleiding, Hbo-master, tweede faseopleiding of bedrijfsopleiding na WO 8. Opleiding tot graad van doctor

Figuur 1: Onderverdeling opleidingsniveau

Figuur 1 beschrijft de onderverdeling van het opleidingsniveau. Aan de linkerkant van de figuur is de verdeling van 2006, 2011/2012 en 2017 te zien van de Verenigde Staten. De verdeling van deze metingen van Nederland zijn aan de rechterkant te zien. De N bij iedere meting geeft het totaal aantal respondenten (hoog- en laagopgeleid) aan per meting en land. Te zien is dat de meting van 2006 bij beide landen uit veel minder hoogopgeleiden bestaat dan bij de metingen van 2011/2012 en 2017. Vooral voor de Verenigde Staten is dit verschil groot. Een verklaring voor dit grote verschil is niet te achterhalen.

De onafhankelijke variabele 'opleidingsniveau' wordt afgezet tegen de afhankelijke variabelen huwelijk, stemgedrag, religie, levenstevredenheid, institutioneel vertrouwen en het gevoel van controle over het eigen leven.

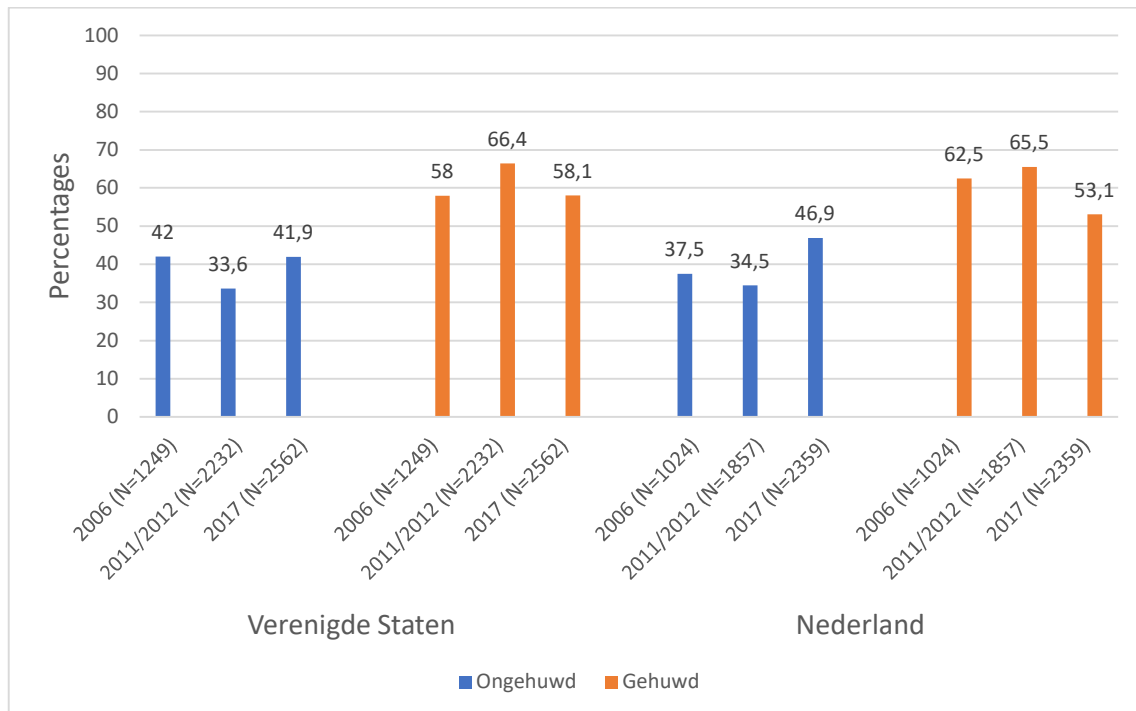
Huwelijk

Huwelijk is gemeten door te vragen naar de burgerlijke staat van de respondent. Zoals in Tabel 3 is te zien wordt er onderscheid gemaakt tussen ongehuwd en gehuwd. Hierbij worden 'samenwonend' en 'geregistreerd partnerschap' meegeteld als gehuwd.

Tabel 3: Indeling huwelijkse status EVS/WVS

	Ongehuwd	Gehuwd
WVS 2006 (V55) en 2011/2012 (V57)	<ul style="list-style-type: none"> • Officieel gescheiden • Gescheiden levend • Weduwnaar/weduwe • Alleenstaand 	<ul style="list-style-type: none"> • Gehuwd • Samenwonend
EVS/WVS 2017 (Q72)	<ul style="list-style-type: none"> • Weduwnaar/weduwe • Officieel gescheiden • Gescheiden levend • Nooit getrouwd en nooit geregistreerd partnerschap 	<ul style="list-style-type: none"> • Gehuwd • Geregistreerd partnerschap

In 2006, 2011/2012 en 2017 was in Nederland sprake van ontbrekende waarden waardoor het aantal respondenten van deze metingen afwijkt van het aantal respondenten dat is opgenomen in de totale steekproef. In 2006 ontbraken er 22 respondenten, in 2011/2012 ging dit om een aantal van 27 respondenten en in 2017 waren dit er 10. De N geeft het totaal aantal respondenten per meting en land weer.

Figuur 2: Onderverdeling huwelijk

In Figuur 2 is de onderverdeling van de variabele huwelijk weergegeven. Uit de figuur is op te maken dat het percentage gehuwden in de Verenigde Staten tussen 2005 en 2020 schommelde tussen de 58 en 66,4 procent. Dit is ongeveer gelijk aan het percentage in Nederland, waar het schommelt tussen de 53,1 en 65,5 procent.

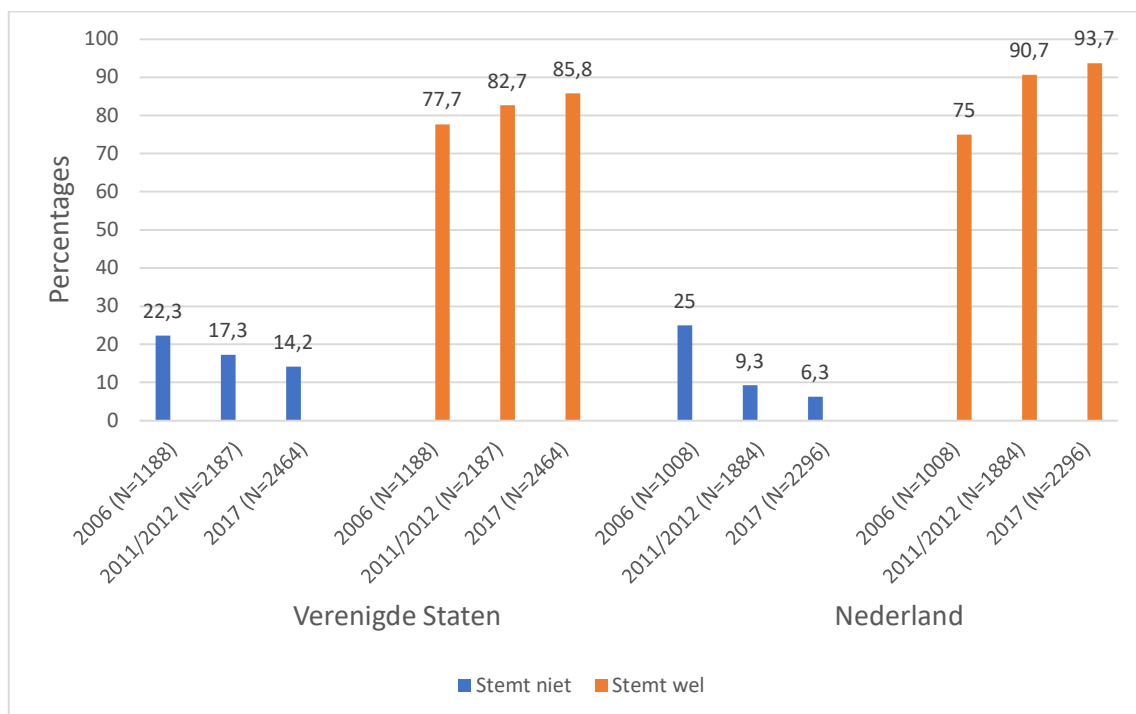
Stemgedrag

Door na te gaan of respondenten politiek betrokken zijn is er gevraagd naar hun stemgedrag. In 2006 is gevraagd of de respondent bij de meest recente landelijke verkiezingen heeft gestemd. Bij de metingen van 2011/2012 en 2017 gaven respondenten antwoord op de vraag of ze altijd, meestal of nooit stemmen tijdens landelijke verkiezingen. Tabel 4 geeft weer op welke wijze de antwoordmogelijkheden zijn ingedeeld. De antwoordmogelijkheid 'Ik mag niet stemmen' vanuit 2017 is niet verder in de analyse meegenomen, omdat deze onvoldoende zegt over stemgedrag.

Tabel 4: Indeling stemgedrag EVS/WVS

	Stemt niet	Stemt wel	Niet van toepassing
WVS 2006 (V234)	<ul style="list-style-type: none"> Nee 	<ul style="list-style-type: none"> Ja 	
WVS 2011/2012 (V227)	<ul style="list-style-type: none"> Nooit 	<ul style="list-style-type: none"> Altijd Meestal 	
EVS/WVS 2017 (V172)	<ul style="list-style-type: none"> Nooit 	<ul style="list-style-type: none"> Altijd Meestal 	<ul style="list-style-type: none"> Ik mag niet stemmen

Niet alle respondenten hebben een bruikbaar antwoord gegeven op de vraag of ze hebben gestemd tijdens landelijke verkiezingen. Voor de meting van 2006 betekent dit dat er 99 ontbrekende waarden zijn, bij meting 2011/2012 gaat het om 45 respondenten en in 2017 zijn dit er 171. Deze respondenten zijn niet opgenomen in de analyse van de variabele 'stemgedrag'. Het aantal respondenten dat wel is opgenomen in de analyse wordt per meting en per land aangegeven door middel van de N.

Figuur 3: Onderverdeling stemgedrag

Figuur 3 geeft de onderverdeling van stemgedrag in de Verenigde Staten en Nederland weer voor de metingen van 2006, 2011/2012 en 2017. Opvallend is dat het percentage stemmers in de Verenigde Staten en in Nederland erg hoog is en hoger dan het opkomstpercentage in, met name, de Verenigde Staten. Dit kan deels komen door de wijziging in antwoordmogelijkheden vanaf 2011/2012 waarbij ‘meestal’ in de opties is opgenomen. Sociaal-wenselijke antwoorden of een selectieve steekproef kan hierbij ook een rol spelen.

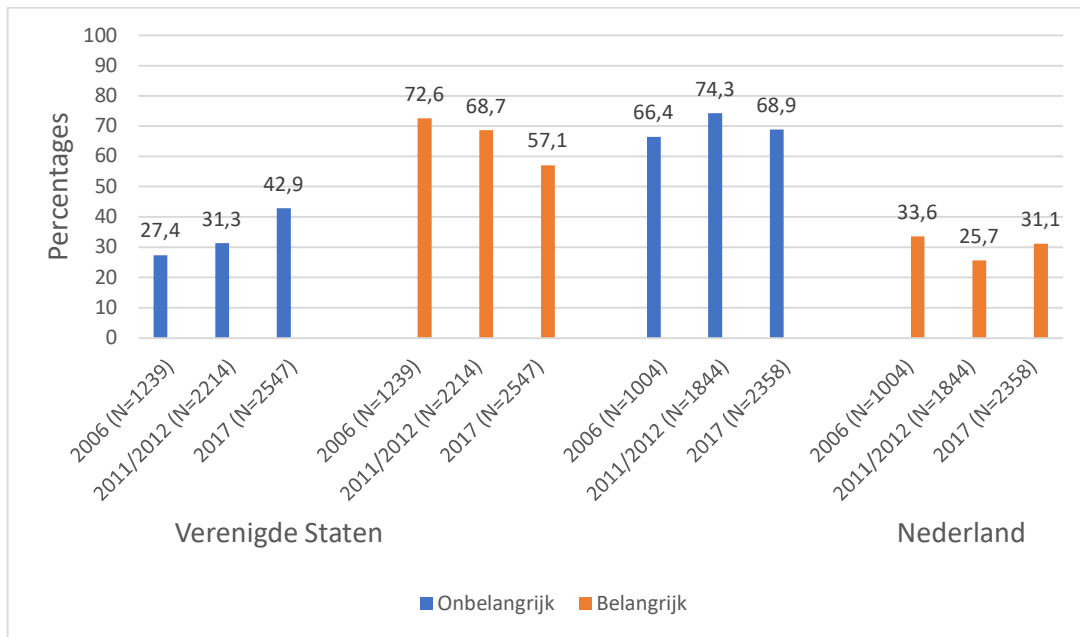
Religie

In de vragenlijsten van 2006 (V9), 2011/2012 (V9) en 2017 (A006) konden de respondenten aangeven hoe belangrijk religie in hun leven was. Hierbij konden ze kiezen uit zeer belangrijk, tamelijk belangrijk, niet erg belangrijk en helemaal niet belangrijk. Deze antwoordmogelijkheden zijn onderverdeeld in twee categorieën waarbij ‘helemaal niet belangrijk’ en ‘niet erg belangrijk’ vallen onder ‘onbelangrijk’ en ‘tamelijk belangrijk’ en ‘zeer belangrijk’ samengevoegd zijn tot ‘belangrijk’. In Tabel 5 staat deze indeling schematisch weergegeven.

Tabel 5: Indeling religie EVS/WVS

	Onbelangrijk	Belangrijk
WVS 2006 (V9), 2011/2012 (V9) en 2017 (A006)	<ul style="list-style-type: none">• Niet erg belangrijk• Helemaal niet belangrijk	<ul style="list-style-type: none">• Zeer belangrijk• Tamelijk belangrijk

In Figuur 4 is de verdeling tussen de meetmomenten en landen weergegeven. Deze weergave is zonder de ontbrekende waarden van de metingen. Dit betroffen respectievelijk 52, 58 en 26 respondenten. Door middel van de N is weergegeven hoeveel respondenten er per meting voor en land zijn opgenomen.

Figuur 4: Onderverdeling religie

Figuur 4 beschrijft de verdeling van de antwoorden die door de respondenten zijn gegeven. Opvallend is dat er een duidelijk verschil is in de verdeling van de antwoorden van de Amerikaanse en de Nederlandse respondenten. Waar in de Verenigde Staten bij elke meting het hoogst wordt gescoord op 'belangrijk', blijkt dit in Nederland juist steeds de minst scorende categorie te zijn.

Levenstevredenheid

Om te bekijken hoe tevreden de respondenten zijn over hun eigen leven is er gevraagd wat voor score de respondent zou geven op het gebied van levenstevredenheid in het geheel. In 2006 (V22), 2011/2012 (V23) en 2017 (A170) kon de respondent een cijfer op een schaal van 1 tot 10 aan zijn of haar leven geven. Deze cijfers zijn voor de analyse niet verder onderverdeeld in andere categorieën. In 2006 waren er in totaal negen ontbrekende waarden, voor de meting van 2011/2012 betroffen dit 35 respondenten en in 2017 waren dit er 11. De N in Tabel 6 geeft het totaal aantal respondenten per meting en land weer.

Tabel 6: Beschrijving van de N, het gemiddelde, de standaarddeviatie en het aantal respondenten met een zes of hoger van de variabele levenstevredenheid

	Verenigde Staten			Nederland		
	2006	2011/2012	2017	2006	2011/2012	2017
N	1241	2216	2555	1045	1865	2365
Gemiddelde	7,26	7,44	7,23	7,72	7,50	7,92
Standaarddeviatie	1,767	1,862	1,912	1,402	1,355	1,509
N ≥ 6 (%)	1045 (84,1%)	1877 (84,7%)	2084 (81,5%)	977 (93,6%)	1733 (92,9%)	2221 (93,8%)

In Tabel 6 is weergegeven hoe de onderverdeling op het gebied van levenstevredenheid is voor de betreffende meting. Bij de Verenigde Staten schommelt het gemiddelde tussen de 7,2 en 7,4. In Nederland ligt de gemiddelde score iets hoger en wisselt het tussen de 7,5 en 7,9. Dat Nederlanders meer tevreden zijn over hun leven is ook terug te vinden aan het percentage respondenten dat zijn of haar leven heeft beoordeeld met een 6 of hoger. Waar deze percentages voor de Verenigde Staten tussen de 81,5 en 84,7 procent liggen, hebben tussen de 92,9 en 93,8 procent van de Nederlanders hun leven met een 6 of hoger beoordeeld. In Figuur 16 van bijlage 3 is een grafiek met de percentages per meting, land en beoordeling terug te vinden.

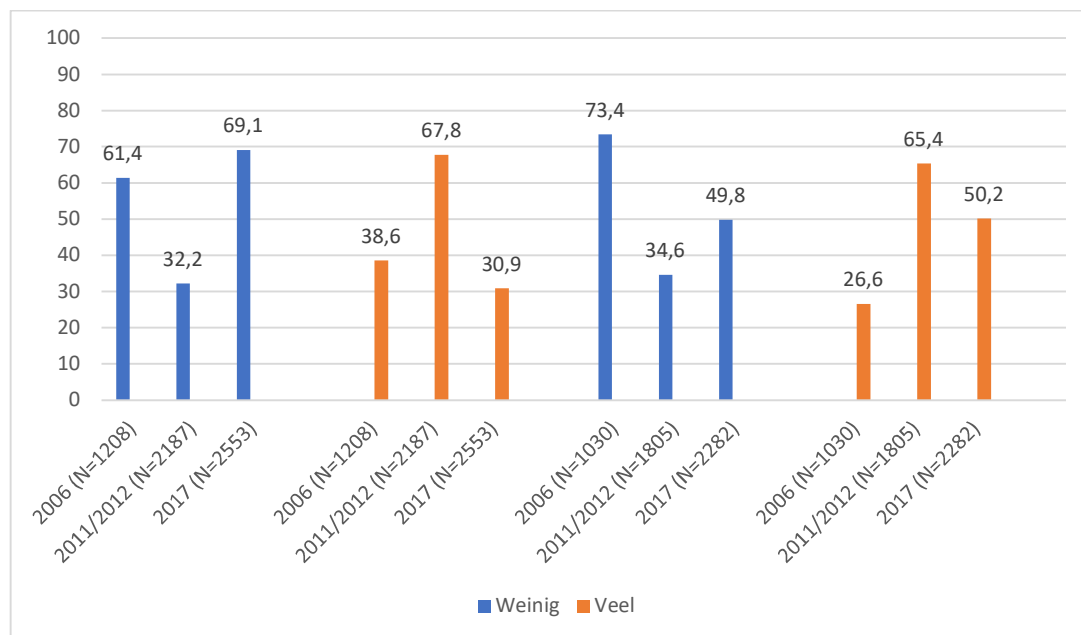
Institutioneel vertrouwen

De respondenten hebben aangegeven hoeveel vertrouwen zij hebben in de overheid. Hierbij konden ze voor 2006 (V138), 2011/2012 (V115) en 2017 (V131) aangeven of ze heel veel, tamelijk veel, niet zoveel of helemaal geen vertrouwen hebben. Deze 4-puntsschaal is nader onderverdeeld in de categorieën 'weinig' (niet zoveel en helemaal geen vertrouwen) en 'veel' (tamelijk veel en veel vertrouwen). In Tabel 7 is deze onderverdeling terug te vinden.

Tabel 7: Indeling institutioneel vertrouwen EVS/WVS

	Veel	Weinig
WVS 2006 (V138), 2011/2012 (V115) en 2017 (V131)	<ul style="list-style-type: none"> • Niet zo veel • Helemaal geen 	<ul style="list-style-type: none"> • Heel veel • Tamelijk veel

In 2006 waren er 57 respondenten waarvan het antwoord ontbrak, voor de meting van 2011/2012 bedraagt dit aantal 124 respondenten en in 2017 gaat het om 96 respondenten. Deze respondenten zijn niet opgenomen in de verdere analyse van institutioneel vertrouwen. De N bij Figuur 5 geeft aan uit hoeveel respondenten de steekproef bestaat per land en meting.

Figuur 5: Onderverdeling Institutioneel vertrouwen

Figuur 5 geeft de onderverdeling van het institutioneel vertrouwen in de Verenigde Staten en Nederland weer tijdens 2006, 2011/2012 en 2017. De resultaten van beide landen tonen eenzelfde schommeling, namelijk dat het overheidsvertrouwen in 2006 en 2017 lager was dan in 2011/2012.

Gevoel van controle over het eigen leven

Sommige mensen hebben het gevoel dat ze een vrije keuze en controle over hun leven hebben. Bij andere mensen is hier in mindere mate sprake van. De respondenten hebben in 2006 (V46), 2011/2012 (V55) en 2017 (V38) op een schaal van 1 tot 10 aan kunnen geven in hoeverre zij een gevoel van controle over het eigen leven hebben. Hierbij betekent een score van 1 dat de respondent het gevoel heeft helemaal geen controle te hebben en een score van 10 dat er in hoge mate een gevoel van controle is. Net als bij de variabele 'tevredenheid over het eigen leven' konden de respondenten de vraag beantwoorden op een schaal van 1 tot 10. Om de gegeven antwoorden verder te kunnen verwerken zijn geen aanpassingen gedaan in de onderverdeling van de antwoordcategorieën. In Tabel 8 staat een overzicht van een aantal gegevens. De N geeft het aantal respondenten weer van het betreffende land. Deze wijkt af van het totale aantal respondenten. Bij meting 5 waren er namelijk 26 respondenten waarbij het antwoord ontbrak, bij meting 6 waren dit er 127 en bij meting 7 36. Deze respondenten zijn niet verder opgenomen voor de analyse van deze variabele.

Tabel 8: Beschrijving van de N, het gemiddelde, de standaarddeviatie en het aantal respondenten die met een zes of hoger beoordeelde van meting 5, 6 en 7 van gevoel van controle over het eigen leven

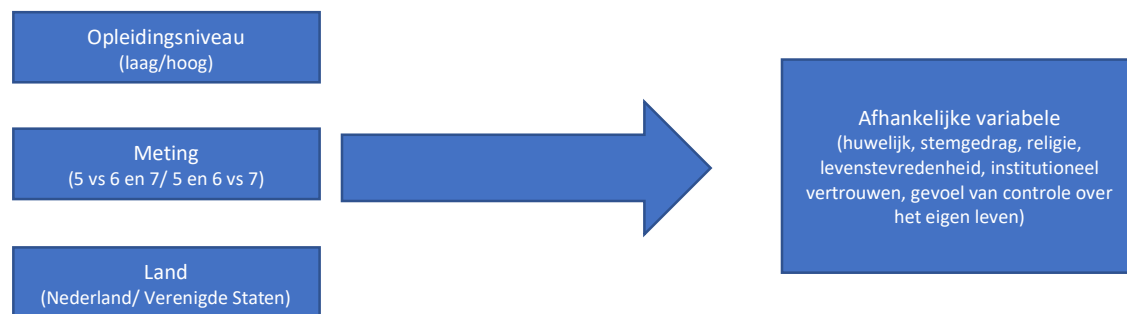
	Verenigde Staten			Nederland		
	2006	2011/2012	2017	2006	2011/2012	2017
N	1228	2202	2553	1041	1787	2342
Gemiddelde	7,69	7,76	7,72	6,63	6,90	7,05
Standaarddeviatie	1,743	1,776	1,963	1,786	1,424	1,764
N ≥ 6 (%)	1073 (87,3%)	1928 (87,6%)	2204 (86,3%)	770 (73,9%)	1546 (86,4%)	1977 (84,5%)

Uit Tabel 8 is op te maken dat de gemiddelde score van de variabele 'gevoel van controle over het eigen leven' hoger is onder de respondenten van de Verenigde Staten, dan onder de Nederlandse respondenten. Waar het gemiddelde bij de Verenigde Staten schommelt tussen de 7,60 en 7,76, varieert dit cijfer in Nederland tussen de 6,63 en 7,05. Op het gebied

van het percentage respondenten die hun leven een 6 of hoger geven, is het verschil tussen de Verenigde Staten en Nederland minder groot. In de Verenigde Staten ligt dit tussen de 86,3 en 87,6 procent, in Nederland tussen de 73,9 en 86,4 procent. In Figuur 17 van bijlage 3 is een grafiek terug te vinden met alle scores per cijfer.

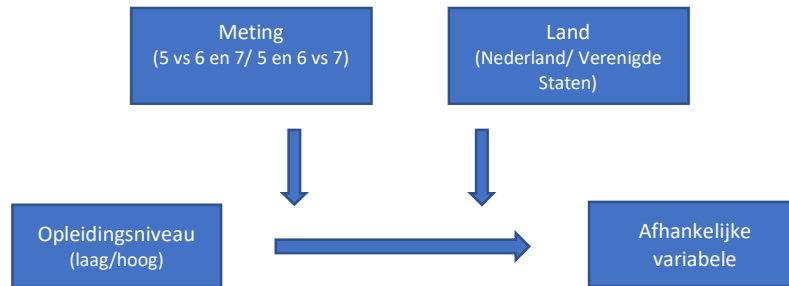
3.3 Analyse-opzet

In hoofdstuk 2 is per variabele een aantal hypothesen opgesteld. Deze hypothesen worden statistisch getoetst. Bij iedere afhankelijke variabele zijn de hoofd- en interactie-effecten onderzocht. De aanpak hiervan verschilt per afhankelijke variabele, maar bij elke variabele zijn de onafhankelijke variabelen opleidingsniveau, meting en land toegevoegd. Deze drie onafhankelijke variabelen bestaan uit vier hoofdeffecten waarmee alle mogelijke groepen kunnen worden geanalyseerd en met elkaar kunnen worden vergeleken.

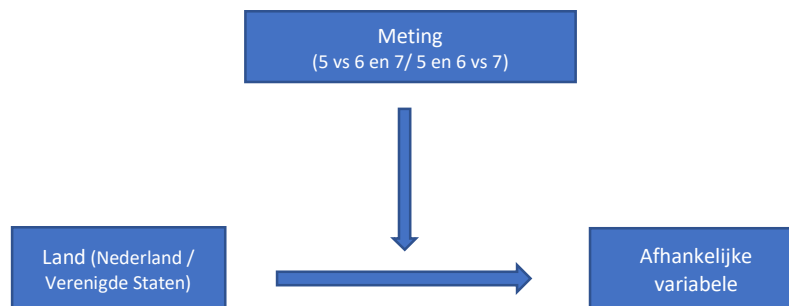

Figuur 6: Weergave hoofdeffecten

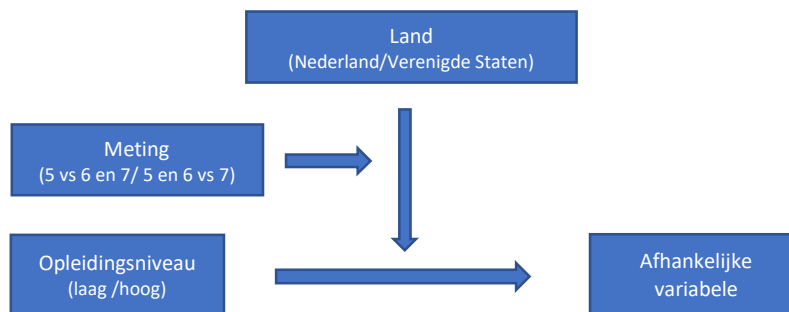
Omdat de onafhankelijke variabelen onderling een wisselwerking kunnen hebben en daarmee de uitkomstmaat kunnen vertekenen, zijn de interacties onderzocht. In totaal worden er zeven interactie-effecten onderzocht. Deze interactie-effecten worden bij elke afhankelijke variabele getoetst. In Figuur 6 staat bijvoorbeeld het hoofdeffect van opleidingsniveau (hoog versus laag) op de afhankelijke variabele schematisch weergegeven. Aangezien de meting en het land ook invloed kunnen hebben op het hoofdeffect, worden deze meegenomen als interactie-effect. In Figuur 7, 8 en 9 staan de interactie-effecten weergegeven waarbij Figuur 7 en 8 de tweeweginteracties tonen en Figuur 9 de drieweginteracties.

Figuur 7: Weergave interactie-effecten opleidingsniveau versus meting en land

Figuur 8: Weergave interactie-effecten land versus meting

Figuur 9: Weergave interactie-effecten opleidingsniveau versus land en meting

Huwelijk

Om uitspraken te kunnen doen over de afhankelijke variabele 'huwelijk' is deze variabele opgedeeld in twee categorieën, te weten gehuwd en ongehuwd. Omdat de uitkomst binair is, is er een logistische regressie gedaan waarin de hoofd- en interactie-effecten stapsgewijs zijn opgenomen. Hierbij zijn eerst de hoofd-effecten toegevoegd, vervolgens de vijf tweeweginteracties en tot slot de twee drieweginteracties. Al deze variabelen en interacties

zijn één voor één toegevoegd.

Stemgedrag

Net als bij 'huwelijk' is ook stemgedrag opgedeeld in twee uitkomstmogelijkheden (stemt wel versus stemt niet). Ook voor de analyse van stemgedrag is er een logistische regressie gedaan waarin de hoofd- en interactie-effecten zijn opgenomen.

Religie

Voor religie zijn er vier ordinale antwoordcategorieën van toepassing. Om deze variabele te analyseren en daarmee hypothese 3a en 3b te beantwoorden zijn deze vier antwoordcategorieën samengevoegd tot twee zodat er een dummyvariabele ontstond. Door middel van een logistische regressie konden de hoofd- en interactie-effecten worden behandeld.

Levenstevredenheid

De respondenten konden hun eigen leven beoordelen door een cijfer te geven van 1 tot 10. Omdat de afhankelijke variabele (levenstevredenheid) een continue variabele is, is er gebruik gemaakt van een lineaire regressie waarbij de hoofd- en interactie-effecten zijn onderzocht.

Institutioneel vertrouwen

Institutioneel vertrouwen is onderverdeeld in vier categorieën, namelijk heel veel, tamelijk veel, niet zoveel of helemaal geen vertrouwen in de overheid. Deze vier categorieën zijn samengevoegd tot twee categorieën en vervolgens gedummificeerd. Op deze manier kon er een logistische regressie worden gedaan. Ook bij deze regressie zijn de hoofd- en interactie-effecten onderzocht.

Gevoel van controle over het eigen leven

Net als bij de variabele 'levenstevredenheid', konden de respondenten een cijfer op een schaal van 1 tot 10 geven om duiding te geven aan hun gevoel van controle. Om uitspraken te doen over deze variabele is er gebruik gemaakt van een lineaire regressie waarbij de hoofd- en interactie-effecten zijn onderzocht.

3. Resultaten

In het theoretisch kader zijn hypothesen geformuleerd die in dit hoofdstuk worden behandeld. In totaal zijn er twaalf hypothesen verdeeld onder zes verschillende onderwerpen (te weten; huwelijk, stemgedrag, religie, levenstevredenheid, institutioneel vertrouwen en gevoel van controle over eigen leven). In dit hoofdstuk zullen er dus twee hypothesen per onderwerp worden behandeld. Hierbij wordt een significantie van 0,05 aangehouden.

Huwelijk

De respondenten konden verschillende antwoorden geven op de vraag naar hun burgerlijke staat. Al deze antwoordmogelijkheden heb ik onderverdeeld in ongehuwd en gehuwd zoals in de methoden is gebleken. Door middel van een logistische regressie ben ik nagegaan of Amerikaanse hoogopgeleiden vaker getrouwd zijn dan Amerikaanse laagopgeleiden, of er sprake is van een toename van dit mogelijke verschil en of dit ook voor Nederland geldt.

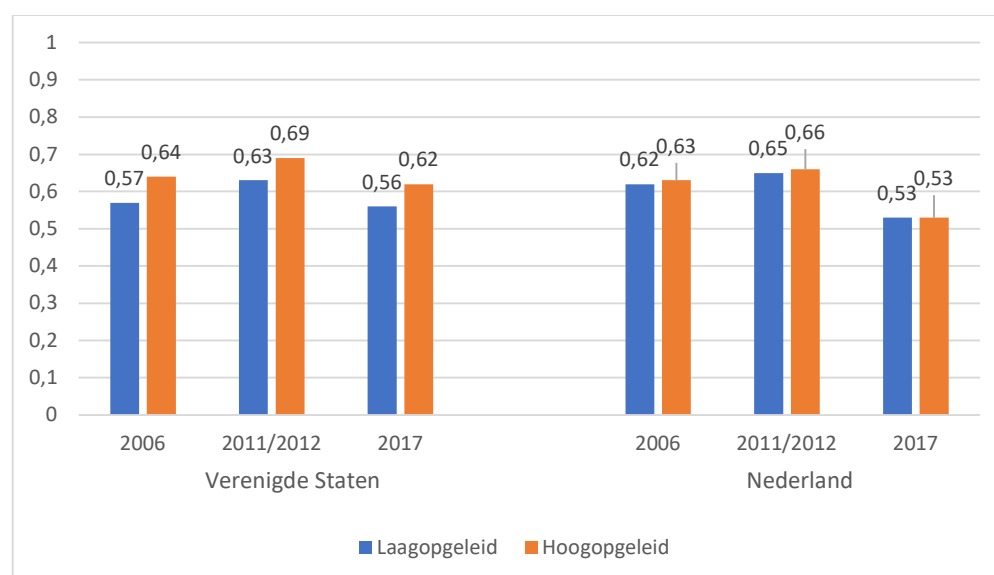
Tabel 9: Resultaten van een stapsgewijze regressieanalyse met huwelijk als afhankelijke variabele waarbij Model 1 de hoofdeffecten en Model 2, 3 en 4 de interactie-effecten weergeven

	Model 1			Model 2			Model 3			Model 4		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>
Constante	0,41	0,05		0,40	0,05		0,29	0,06		0,31	0,06	
Hoogopgeleid (0=laagopgeleid)	0,14	0,04	1,15**	0,18	0,12	1,20	0,28	0,13	1,32*	0,12	0,19	1,13
2011/2012 en 2017 (0= 2006)	0,21	0,06	1,23**	0,22	0,07	1,24**	0,24	0,09	1,27**	0,23	0,09	1,25*
2017 (0= 2006 en 2011/2012)	-0,42	0,04	0,66**	-0,42	0,06	0,66**	-0,30	0,08	0,74**	-0,32	0,09	0,73**
Nederland (0= Verenigde Staten)	-0,05	0,04	0,95	-0,06	0,04	0,96	0,21	0,09	1,23*	0,17	0,09	1,19
Hoogopgeleid x 2011/2012 en 2017				-0,04	0,14	0,77	-0,02	0,14	0,98	0,13	0,21	1,14
Hoogopgeleid x 2017				-0,01	0,09	0,91	-0,02	0,09	0,98	0,02	0,12	1,02
Hoogopgeleid x Nederland							-0,24	0,08	0,79**	0,03	0,25	1,03
Nederland x 2011/2012 en 2017							-0,10	0,11	0,90	-0,08	0,13	0,93
Nederland x 2017							-0,21	0,09	0,81*	-0,17	0,12	0,84
Hoogopgeleid x Nederland x 2011/2012 en 2017										-0,25	0,29	0,78
Hoogopgeleid x Nederland x 2017										-0,10	0,18	0,91
X ²	114,45**			0,14			21,61**			1,57		
N	11.283			11.283			11.283			11.283		

* Significant bij p< 0,05; ** Significant bij p<0,01

In model 1 van Tabel 9 staan alle hoofdverbanden weergegeven. Model 2 is aangevuld met twee interactie-effecten die ingaan op een mogelijke verandering mettertijd. Daaropvolgend zijn in model 3 drie interactie-effecten toegevoegd waarmee ik het verschil tussen de Verenigde Staten en Nederland kan onderzoeken. Tot slot is model 4 aangevuld met twee drieweginteracties die iets zeggen over het verschil tussen de Verenigde Staten en Nederland mettertijd. De waarde van de chi-kwadraat (X^2) laat zien of de extra toegevoegde variabelen (in de vorm van interacties) voor een beter model zorgen ten opzichte van het model ervoor. Afgaande op de chi-kwadraat (X^2) in Tabel 9 is model 3 het beste model. De score (21,61) toont aan dat dit model meer verklaart dan model 2. Naast de chi-kwadraat zijn alle hoofdverbanden en twee interactie-verbanden significant. Dit betekent dat er met een statistisch significant verschil gezegd kan worden dat opleidingsniveau, meetmoment en land invloed hebben op de kans op een huwelijk. Wanneer iemand hoogopgeleid is en uit Nederland komt wordt deze invloed versterkt, net als bij een Nederlander in 2017. Tot slot geeft de N het aantal respondenten aan.

Op basis van de gegevens die in Tabel 9 zijn weergegeven heb ik de voorspelde kansen berekend. Dit is terug te vinden in bijlage 5. In Figuur 10 zijn deze voorspelde kansen van iedere toestand schematisch weergegeven.

Figuur 10: Overzicht van de voorspelde kansen op de afhankelijke variabele huwelijk met als onafhankelijke variabelen opleidingsniveau, land en meting en als interactie-effect Opleiding x meting, Opleiding x land en Land x meting

Hypothese 1a en 1b worden beantwoord aan de hand van Figuur 10. De staafdiagram toont aan dat Amerikaanse hoogopgeleiden vaker getrouwd zijn dan Amerikaanse laagopgeleiden. De verschillen tussen hoog- en laagopgeleide getrouwde Amerikanen is verwaarloosbaar. In 2006 is dit verschil 0,07 ($0,64 - 0,57 = 0,07$), de meting van 2011/2012 zorgt voor een verschil van 0,06 ($0,69 - 0,63 = 0,06$). Ook in 2017 is er sprake van een verschil van 0,06 ($0,62 - 0,56 = 0,06$). Door de minimale verschillen kan er niet worden gesproken over een verandering in de kloof.

Op 2017 na, zijn hoogopgeleide Nederlanders iets vaker getrouwd dan laagopgeleide Nederlanders. In 2017 was de kans om getrouwd te zijn even groot voor zowel hoog- als laagopgeleide Nederlanders. Het verschil in 2006 en 2011/2012 is te minimaal om van een kloof te spreken.

Samengevat betekent dit dat er een stabiel verschil is tussen hoog- en laagopgeleiden in de Verenigde Staten waarbij hoogopgeleiden vaker getrouwd zijn dan laagopgeleiden. In Nederland is er, gedurende alle metingen, geen noemenswaardig verschil te ontdekken tussen hoog- en laagopgeleiden op het gebied van huwelijk.

Stemgedrag

Voor stemgedrag is nagegaan of Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden vaker hun stem uitbrengen tijdens verkiezingen dan Amerikaanse en Nederlandse laagopgeleiden. Ook is er onderzocht of een eventuele kloof toeneemt. Hiervoor is gebruikt gemaakt van een logistische regressie waarbij er twee uitkomstmogelijkheden waren, namelijk 'stemt wel' en 'stemt niet'.

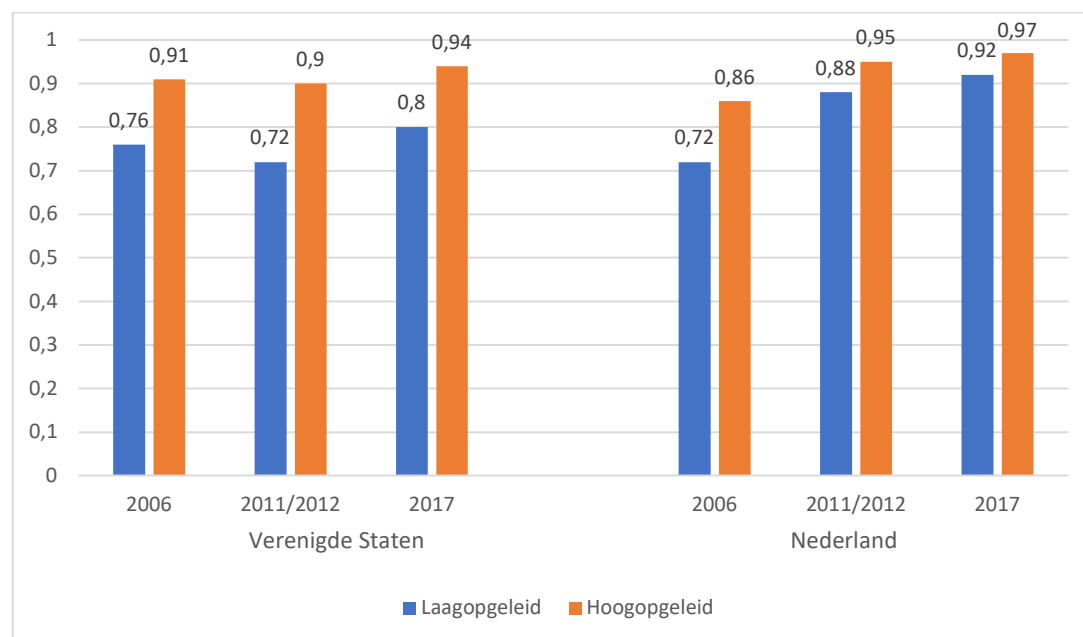
Tabel 10: Resultaten van een stapsgewijze regressieanalyse met stemgedrag als afhankelijke variabele waarbij Model 1 de hoofdeffecten en Model 2, 3 en 4 de interactie-effecten weergeven

	Model 1			Model 2			Model 3			Model 4		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>
Constante	0,81	0,06		0,84	0,06		1,17	0,07		1,16	0,07	
Hoogopgeleid (0=laagopgeleid)	1,15	0,07	3,15**	0,77	0,18	2,17**	1,09	0,21	2,97**	1,14	0,32	3,12**
2011/2012 en 2017 (0= 2006)	0,33	0,07	1,40**	0,31	0,08	1,36**	-0,22	0,10	0,80*	-0,23	0,10	0,80*
2017 (0= 2006 en 2011/2012)	0,42	0,07	1,52**	0,38	0,08	1,45**	0,42	0,10	1,53**	0,44	0,10	1,55**
Nederland (0= Verenigde Staten)	0,60	0,06	1,82**	0,60	0,06	1,83**	-0,21	0,10	0,81*	-0,20	0,11	0,82
Hoogopgeleid x 2011/2012 en 2017				0,35	0,21	1,42	0,19	0,22	1,21	0,16	0,35	1,12
Hoogopgeleid x 2017				0,23	0,16	1,26	0,17	0,16	1,19	0,11	0,19	1,12
Hoogopgeleid x Nederland							-0,25	0,16	0,78	-0,32	0,39	0,73
Nederland x 2011/2012 en 2017							1,26	0,15	3,54**	1,28	0,16	3,58**
Nederland x 2017							-0,03	0,15	0,98	-0,07	0,16	0,93
Hoogopgeleid x Nederland x 2011/2012 en 2017										-0,01	0,46	1,00
Hoogopgeleid x Nederland x 2017										0,23	0,37	1,25
X ²	568,51**			6,78*			97,46**			0,42		
N	11.027			11.027			11.027			11.027		

* Significant bij p< 0,05; ** Significant bij p<0,01

In model 1 van Tabel 10 zijn alle hoofdverbanden weergegeven. Model 2 en 3 zijn aangevuld met tweeweginteracties en bij model 4 zijn er drieweginteracties toegevoegd. Afgaande op de significante score van de chi-kwadraat uit Tabel 10 blijkt dat model 3 het beste model is om iets te vertellen over stemgedrag en de kans het kleinst is dat er iets op toeval berust. De chi-kwadraat is namelijk significant hoger in vergelijking met model 2.

De resultaten die in Tabel 10 staan weergegeven heb ik in voorspelde kansen omgezet (zie bijlage 5). Deze voorspelde kansen staan in Figuur 11 weergegeven.

Figuur 11: Overzicht van de voorspelde kansen op de afhankelijke variabele stemgedrag met als onafhankelijke variabelen opleidingsniveau, land en meting en als interactie-effect Opleiding x meting, Opleiding x land en Land x meting

Hypothese 2a en 2b worden beantwoord aan de hand van Figuur 11. Uit bovenstaande grafiek is op te maken dat het inderdaad het geval is dat Amerikaanse hoogopgeleiden hun stem vaker uitbrengen bij verkiezingen dan Amerikaanse laagopgeleiden. Er is echter niet vast te stellen dat deze kloof toeneemt. Waar de kans om te gaan stemmen in 2006 15 procent ($0,91 - 0,76 = 0,15$) hoger was voor hoogopgeleiden dan voor laagopgeleiden, was dit verschil in 2017 gedaald tot een kans van 14 procent ($0,94 - 0,8 = 0,14$). Dit verschil is te klein om van een afname te spreken.

Ook in Nederland is de kans om te stemmen groter wanneer je hoogopgeleid bent. Hier is

duidelijk te stellen dat de kloof tussen hoog- en laagopgeleid op dit gebied afneemt. In 2006 was er nog sprake van een verschil van 14 procent ($0,86 - 0,72 = 0,14$), gedurende 2011/2012 nam dit verschil af met 7 procent ($0,95 - 0,88 = 0,07$) en in 2017 was dit verschil gedaald tot een verschil van 5 procent ($0,97 - 0,92 = 0,05$).

Uit de logistische regressie komt dus naar voren dat hoogopgeleide Amerikanen en Nederlanders vaker stemmen dan hun laagopgeleide inwoners. Waar de kloof van de Verenigde Staten gelijk blijft, neemt deze in Nederland af; het verschil tussen hoog- en laagopgeleide stemmers wordt steeds kleiner.

Religie

De variabele religie is onderverdeeld in religieus en niet religieus en er is gebruik gemaakt van een logistische regressie. De verwachting is dat Amerikaanse hoogopgeleiden religieuzer zijn dan Amerikaanse laagopgeleiden en dat deze kloof toeneemt. Voor Nederlanders ligt dit anders en is de verwachting dat Nederlandse hoogopgeleiden juist minder religieus zijn dan Nederlandse laagopgeleiden. Het vermoeden is dat deze kloof toeneemt.

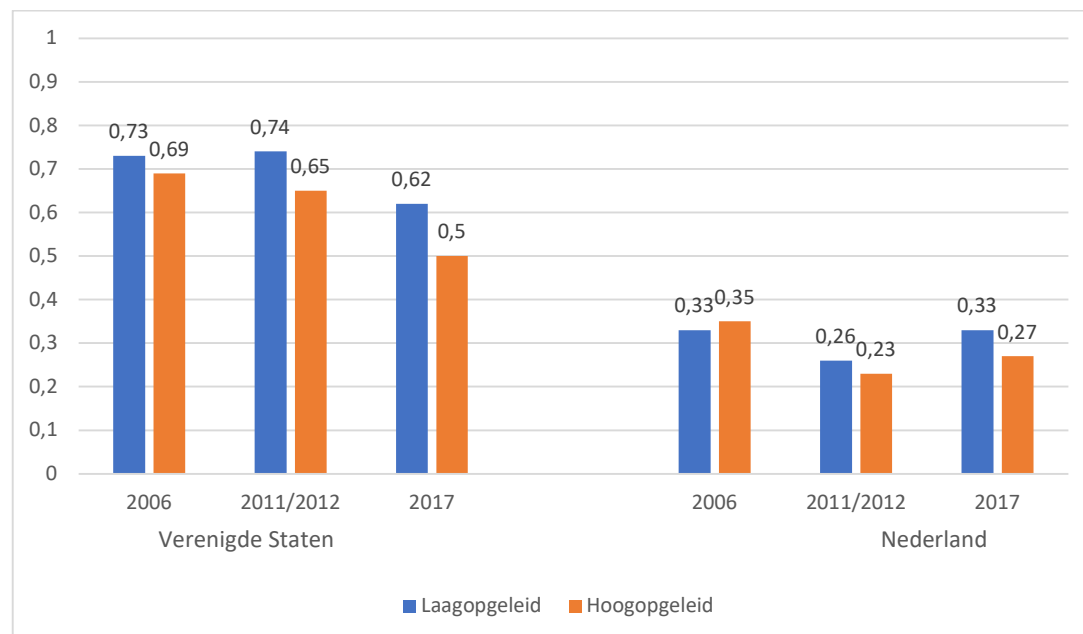
Tabel 11: Resultaten van een stapsgewijze regressieanalyse met religie als afhankelijke variabele waarbij Model 1 de hoofdeffecten en Model 2, 3 en 4 de interactie-effecten weergeven

	Model 1			Model 2			Model 3			Model 4		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>
Constante	0,95	0,05		0,91	0,05		1,00	0,07		0,98	0,07	
Hoogopgeleid (0=laagopgeleid)	-0,30	0,04	0,74**	-0,06	0,13	0,94	-0,18	0,14	0,83	-0,01	0,21	0,99
2011/2012 en 2017 (0= 2006)	-0,16	0,06	0,85*	-0,18	0,07	0,84*	0,04	0,09	1,05	0,06	0,10	1,06
2017 (0= 2006 en 2011/2012)	-0,20	0,05	0,82**	-0,09	0,06	0,92	-0,54	0,08	0,59**	-0,52	0,09	0,60**
Nederland (0= Verenigde Staten)	-1,50	0,04	0,22**	-1,50	0,04	0,22**	-1,70	0,09	0,18**	-1,65	0,10	0,19**
Hoogopgeleid x 2011/2012 en 2017				-0,15	0,15	0,87	-0,24	0,15	0,79	-0,40	0,23	0,67
Hoogopgeleid x 2017				-0,25	0,09	0,78**	-0,09	0,10	0,92	-0,13	0,13	0,88
Hoogopgeleid x Nederland							0,25	0,09	1,29**	-0,03	0,27	0,97
Nederland x 2011/2012 en 2017							-0,35	0,12	0,71**	-0,38	0,14	0,68**
Nederland x 2017							0,83	0,10	1,30**	0,79	0,13	2,21**
Hoogopgeleid x Nederland x 2011/2012 en 2017										0,26	0,31	1,30
Hoogopgeleid x Nederland x 2017										0,10	0,19	1,10
X ²	1503,78**			11,39**			85,38**			1,52		
N	11206			11206			11206			11206		

* Significant bij p< 0,05; ** Significant bij p<0,01

Net zoals bij de variabelen huwelijk en stemgedrag zijn de hoofverbanden (model 1), de tweeweginteracties (model 2 en 3) en de drieweginteracties (model 4) los van elkaar weergegeven (zie Tabel 11). Afgaande op de significante score van de chi-kwadraat uit Tabel 11 blijkt dat model 3 het beste model is om iets te vertellen over stemgedrag en de kans het kleinst is dat er iets op toeval berust. Model 3 heeft namelijk een significant betere score dan model 2.

Op basis van Tabel 11 is Figuur 12 tot stand gekomen. Hiervoor zijn allereerst de voorspelde kansen van alle mogelijke situaties berekend (zie bijlage 5). Deze resultaten heb ik schematisch weergegeven in Figuur 12.

Figuur 12: Overzicht van de voorspelde kansen op de afhankelijke variabele religie met als onafhankelijke variabelen opleidingsniveau, land en meting en als interactie-effect Opleiding x meting, Opleiding x land en Land x meting

De hypothesen 3a en 3b worden beantwoord door middel van Figuur 12. Figuur 12 toont aan dat Amerikaanse hoogopgeleiden minder religieus zijn dan Amerikaanse laagopgeleiden. Dit gaat tegen hypothese 3a in. De kloof tussen hoog- en laagopgeleide Amerikanen neemt toe. Steeds minder Amerikanen zijn religieus en deze afname is sterker voor hoogopgeleiden dan voor laagopgeleiden. De verwachting bij hypothese 3b was dat Nederlandse hoogopgeleiden minder religieus zijn dan Nederlandse laagopgeleiden. Los van 2006 blijkt

dit inderdaad het geval te zijn. Deze verschillen zijn wel minimaal. De kloof tussen hoog- en laagopgeleiden neemt, net als bij de Verenigde Staten, toe. Waar er in 2011/2012 een verschil was van 3 procent ($0,26 - 0,23 = 0,03$), is dit bij in 2017 toegenomen tot een verschil van 6 procent ($0,33 - 0,27 = 0,06$).

Met betrekking tot religie is te concluderen dat de Verenigde Staten en Nederland een vergelijkbaar beeld laten zien. Op de resultaten van 2006 van Nederland na, zijn hoogopgeleide Amerikanen en Nederlanders minder religieus dan laagopgeleiden. Daarnaast neemt deze kloof voor beide landen licht toe.

Levenstevredenheid

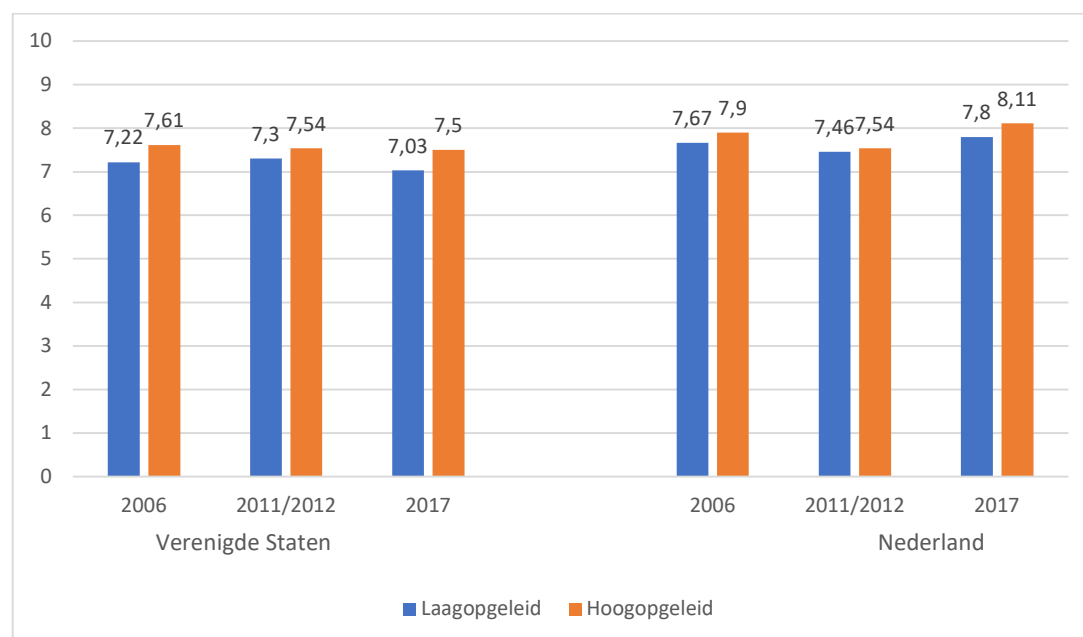
Levenstevredenheid is geanalyseerd door middel van een lineaire regressie. Hiermee is nagegaan of Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden vaker tevreden zijn over hun leven dan laagopgeleiden en of er sprake is van een toename van deze kloof. Omdat deze variabele geanalyseerd is aan de hand van een lineaire regressie, heb ik de assumpties gecontroleerd. De uitwerking hiervan is terug te vinden in bijlage 5.

Tabel 12: Resultaten van een stapsgewijze regressieanalyse met levenstevredenheid als afhankelijke variabele waarbij Model 1 de hoofdeffecten en Model 2, 3 en 4 de interactie-effecten weergegeven

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>
Constate	7,22	0,04	7,23	0,04	7,22	0,05	7,23	0,05
Hoogopgeleid (0=laagopgeleid)	0,32**	0,03	0,30**	0,10	0,39**	0,11	0,35*	0,16
2011/2012 en 2017 (0= 2006)	-0,11*	0,05	-0,08	0,05	0,08	0,07	0,09	0,07
2017 (0= 2006 en 2011/2012)	0,11**	0,04	0,06	0,05	-0,27**	0,06	-0,31**	0,07
Nederland (0= Verenigde Staten)	0,44**	0,03	0,44**	0,03	0,45**	0,07	0,44**	0,08
Hoogopgeleid x 2011/2012 en 2017			-0,05	0,11	-0,15	0,11	-0,14	0,17
Hoogopgeleid x 2017			0,13	0,07	0,23**	0,07	0,30**	0,10
Hoogopgeleid x Nederland					-0,16*	0,07	-0,09	0,20
Nederland x 2011/2012 en 2017					-0,29**	0,09	-0,31**	0,11
Nederland x 2017					0,61**	0,07	0,68**	0,10
Hoogopgeleid x Nederland x 2011/2012 en 2017							0,01	0,23
Hoogopgeleid x Nederland x 2017							-0,16	0,15
R ² (adjusted)	0,02		0,02		0,03		0,03	
F-waarde	66,89**		1,64		26,70**		0,65	
N	11287		11287		11287		11287	

* Significant bij $p < 0,05$; ** Significant bij $p < 0,01$

In Tabel 12 zijn de resultaten van de hoofdverbanden, twee- en drieweginteracties terug te vinden van de variabele 'levenstevredenheid'. Wanneer er wordt gekeken naar de R^2 blijkt model 3 meer toe te voegen dan model 2. Model 4 voegt niks meer toe ten opzichte van model 3, want de R^2 blijft hetzelfde. Dit betekent dat model 3 het beste model is om te gebruiken voor de verdere analyses. Dit wordt ook bevestigd door de (significante) F-waarde van model 3. Op basis van deze resultaten heb ik onderstaande grafiek gemaakt. De berekeningen die hieraan ten grondslag liggen zijn terug te vinden in bijlage 5. Hier is tevens een uitwerking van de assumpties te vinden.

Figuur 13: Overzicht van de voorspelde gemiddelde scores op de afhankelijke variabele levenstevredenheid met als onafhankelijke variabelen opleidingsniveau, land en meting en als interactie-effect Opleiding x meting, Opleiding x land en Land x meting

Figuur 13 geeft de verschillende uitkomstmaten weer. Hypothese 4a en 4b worden beantwoord aan de hand van deze grafiek. Uit de grafiek is op te maken dat Amerikaanse hoogopgeleiden vaker tevreden zijn over hun leven dan laagopgeleiden. Wanneer 2017 met 2006 wordt vergeleken is de kloof tussen hoog- en laagopgeleid iets groter geworden (van 0,39 naar 0,47). Tussen de metingen van 2006 en 2017 in blijkt de kloof in 2011/2012 het kleinst te zijn met een verschil van 0,24.

Nederlandse hoogopgeleiden zijn, net als Amerikaanse hoogopgeleiden, vaker tevreden over

hun leven dan Nederlandse laagopgeleiden. Op het gebied van de kloof tussen hoog- en laagopgeleide Nederlanders geldt hetzelfde als voor de Amerikanen. Waar de kloof in 2017 groter is dan die van 2006, is de kloof kleiner in 2011/2012.

Samengevat houdt dit in dat hoogopgeleiden tevredener zijn over hun leven dan laagopgeleiden. Over een toe- of afname van deze kloof is niets te zeggen, omdat er geen sprake is van een eenduidige toe- of afname. Uit de normaalverdeling (zie bijlage 5) bleek dat de verdeling een beetje linksscheef is. Dit betekent dat er rekening mee moet worden gehouden dat de resultaten vertekend kunnen zijn.

Institutioneel vertrouwen

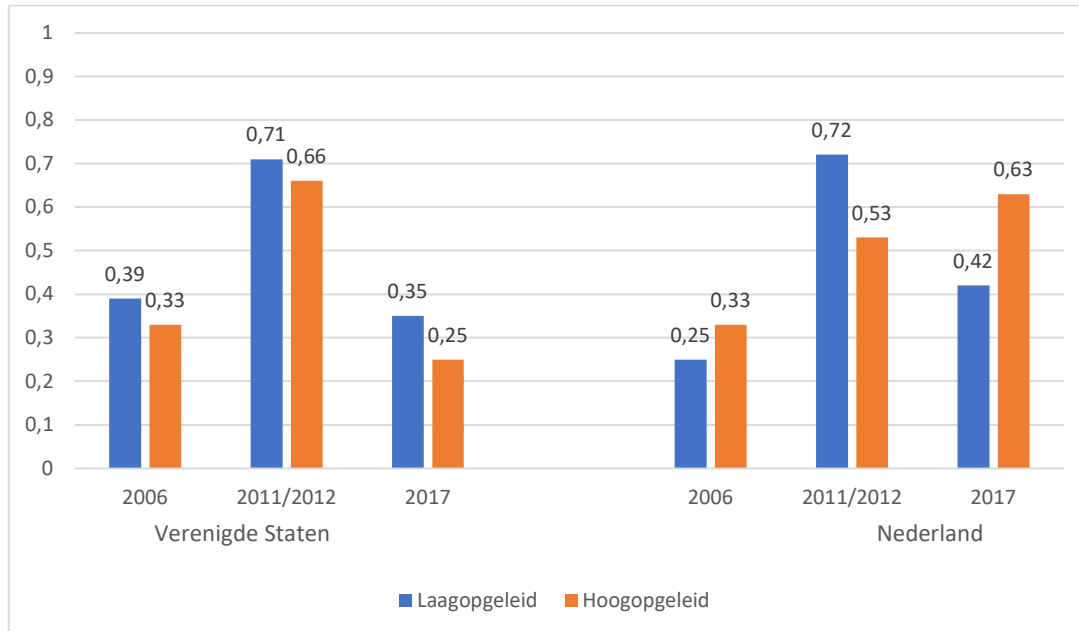
Institutioneel vertrouwen is onderverdeeld in veel en weinig vertrouwen. Door middel van een logistische regressie is onderzocht of Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden meer vertrouwen hebben dan laagopgeleiden en of deze kloof toeneemt.

Tabel 13: Resultaten van een stapsgewijze regressieanalyse met institutioneel vertrouwen als afhankelijke variabele waarbij Model 1 de hoofdeffecten en Model 2, 3 en 4 de interactie-effecten weergeven

	Model 1			Model 2			Model 3			Model 4		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Exp (B)</i>
Constante	-0,80	0,05		-0,79	0,05		-0,45	0,06		-0,44	0,06	
Hoogopgeleid (0=laagopgeleid)	-0,08	0,04	0,92*	-0,03	0,13	0,97	-0,15	0,14	0,86	-0,28	0,20	0,76
2011/2012 en 2017 (0= 2006)	1,43	0,06	4,2**	1,60	0,07	5,00**	1,64	0,09	5,14**	1,31	0,10	3,71**
2017 (0= 2006 en 2011/2012)	-1,12	0,05	0,33**	-1,37	0,06	0,25**	-1,98	0,08	0,14**	-1,51	0,10	0,22**
Nederland (0= Verenigde Staten)	0,22	0,04	1,24**	0,20	0,04	1,22**	-0,63	0,09	0,53**	-0,67	0,10	0,51**
Hoogopgeleid x 2011/2012 en 2017				-0,37	0,15	0,69*	-0,57	0,15	0,57**	0,06	0,22	1,06
Hoogopgeleid x 2017				0,56	0,09	1,75**	0,68	0,09	2,00**	-0,21	0,13	0,81
Hoogopgeleid x Nederland							0,47	0,09	1,60**	0,69	0,26	2,00**
Nederland x 2011/2012 en 2017							0,17	0,12	1,19	0,74	0,14	2,10**
Nederland x 2017							1,10	0,09	3,00**	0,26	0,12	1,30*
Hoogopgeleid x Nederland x 2011/2012 en 2017										-1,29	0,30	0,28**
Hoogopgeleid x Nederland x 2017										1,88	0,19	6,52**
X ²	930,69**			38,14**			243,12**			101,10**		
N	11065			11065			11065			11065		

* Significant bij p< 0,05; ** Significant bij p<0,01

Volgens de chi-kwadraat in Tabel 13 is model 4 het meest geschikte model om uitspraken te doen over het institutionele vertrouwen. Dit model heeft namelijk een significant betere score dan model 3. Op basis van de resultaten uit Tabel 13 zijn de voorspelde kansen berekend. De berekeningen hiervan zijn terug te vinden in bijlage 5. In Figuur 14 is een overzicht weergegeven van de berekende voorspelde kansen.

Figuur 14: Overzicht van de voorspelde kansen op de afhankelijke variabele institutioneel vertrouwen met als onafhankelijke variabelen opleidingsniveau, land en meting en als interactie-effect Opleiding x meting, Opleiding x land, Land x meting en Opleiding x land x meting

Aan de hand van de voorspelde kansen in Figuur 14 zijn hypothesen 5a en 5b beantwoord. Hypothese 5a stelde dat Amerikaanse hoogopgeleiden meer vertrouwen hebben in de overheid dan Amerikaanse laagopgeleiden. Figuur 14 toont aan dat deze hypothese kan worden verworpen. Amerikaanse hoogopgeleiden hebben juist minder vertrouwen in de overheid dan Amerikaanse laagopgeleiden. De kloof tussen hoog- en laagopgeleiden varieert over de verschillende metingen, maar er is geen sprake van een duidelijke toename op dit gebied.

Voor hypothese 5b was de verwachting dat Nederlandse hoogopgeleiden meer vertrouwen hebben in de overheid, dan Nederlandse laagopgeleiden. In 2006 en 2017 bleek dit het geval te zijn, in 2011/2012 scoorden laagopgeleiden hoger op institutioneel vertrouwen dan

hoogopgeleiden. Omdat per meting verschilt of hoog- of laagopgeleiden hoger scoren, is er geen uitspraak te doen over een toe- of afname in de kloof.

Concluderend kan worden gesteld dat Amerikaanse hoogopgeleiden minder vertrouwen in de overheid hebben dan Amerikaanse laagopgeleiden. Dit komt niet overeen met de resultaten in Nederland. In Nederland zijn de resultaten te wisselend om te stellen dat hoogopgeleiden minder vertrouwen in de overheid hebben dan laagopgeleiden. Over een toe- of afname van de kloof is voor beide landen niets te zeggen, omdat er geen sprake is van een duidelijke of eenduidige ontwikkeling.

Gevoel van controle over het eigen leven

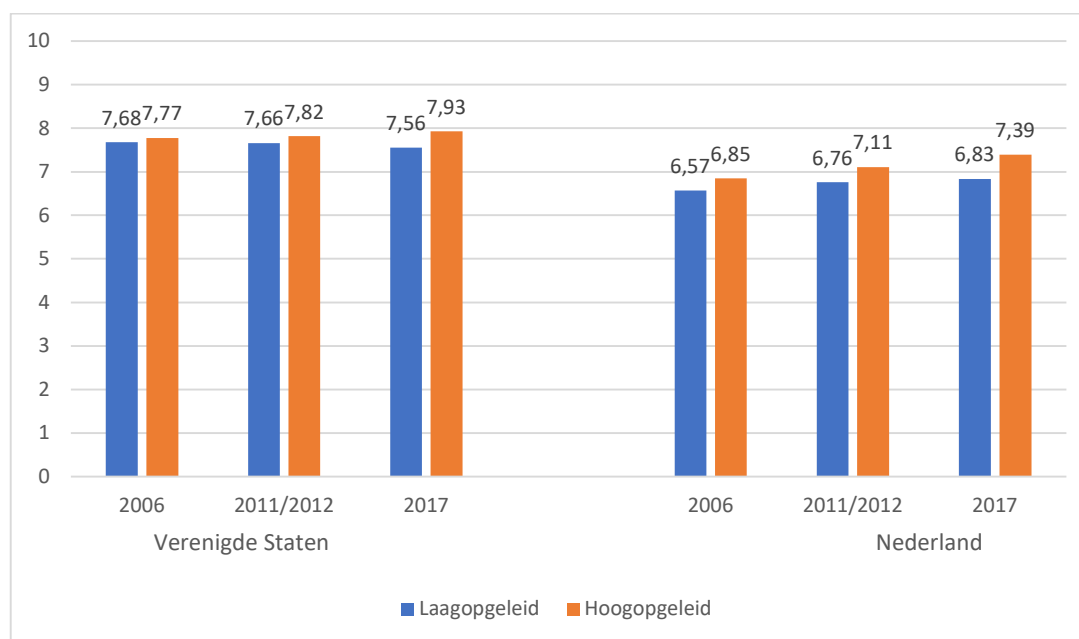
Het gevoel van controle over het eigen leven is onderzocht met behulp van een lineaire regressie. Er is bepaald of Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden een groter gevoel van controle over hun eigen leven hebben, dan laagopgeleiden.

Tabel 14: Resultaten van een stapsgewijze regressieanalyse met controle over eigen leven als afhankelijke variabele waarbij Model 1 de hoofdeffecten en Model 2, 3 en 4 de interactie-effecten weergeven

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>
Constance	7,52	0,04	7,55	0,04	7,68	0,05	7,70	0,05
Hoogopgeleid (0=laagopgeleid)	0,33**	0,04	0,15	0,11	0,09	0,11	-0,08	0,17
2011/2012 en 2017 (0= 2006)	0,05	0,05	0,06	0,06	-0,02	0,07	-0,07	0,08
2017 (0= 2006 en 2011/2012)	0,08*	0,04	0,00	0,05	-0,10	0,07	-0,05	0,07
Nederland (0= Verenigde Staten)	-0,80**	0,03	-0,80**	0,03	-1,11**	0,08	-1,15**	0,08
Hoogopgeleid x 2011/2012 en 2017			0,10	0,12	0,07	0,12	0,30	0,18
Hoogopgeleid x 2017			0,20**	0,08	0,21**	0,08	0,11	0,10
Hoogopgeleid x Nederland					0,19*	0,07	0,47*	0,21
Nederland x 2011/2012 en 2017					0,21*	0,10	0,33**	0,11
Nederland x 2017					0,17*	0,08	0,08	0,10
Hoogopgeleid x Nederland x 2011/2012 en 2017							-0,44	0,24
Hoogopgeleid x Nederland x 2017							0,21	0,16
R ² (adjusted)	0,06		0,06		0,06		0,06	
F-waarde	176,91**		5,01**		9,94**		1,90	
N	11153		11153		11153		11153	

* Significant bij $p < 0,05$; ** Significant bij $p < 0,01$

Tabel 14 geeft de resultaten weer van de hoofdverbanden, twee- en drieweginteracties van de variabele ‘controle over eigen leven’. In Tabel 14 is te zien dat de R^2 ongewijzigd blijft. De F-waarde verandert wel en hieruit is op te maken dat model 3 het meest geschikte model is voor de verdere analyse. Op basis van de F-waarde is te zien dat model 3 significant meer toevoegt dan model 2. Onderstaande grafiek is gemaakt op basis van de uitkomsten van model 3. De berekeningen die hieraan ten grondslag liggen zijn terug te vinden in bijlage 5. In dezelfde bijlage is een uitwerking van de assumpties van een lineaire regressie terug te vinden.

Figuur 15: Overzicht van de voorspelde gemiddelde scores op de afhankelijke variabele controle over eigen leven met als onafhankelijke variabelen opleidingsniveau, land en meting

In Figuur 15 staan de verschillende uitkomstmaten weergegeven. Hypothesen 6a en 6b worden beantwoord aan de hand van deze grafiek. Op basis van de grafiek is op te maken dat Amerikaanse hoogopgeleiden een iets groter gevoel van controle over hun eigen leven hebben, dan Amerikaanse laagopgeleiden.

Net als Amerikaanse hoogopgeleiden, beoordelen Nederlandse hoogopgeleiden hun gevoel van controle over hun eigen leven iets hoger dan laagopgeleiden.

In een ander deel van hypothesen 6a en 6b bestond uit de verwachting dat de kloof tussen hoog- en laagopgeleid zou toenemen. Waar de kloof tussen hoog- en laagopgeleide

Amerikanen in 2006 0,09 betrof, steeg deze in 2011/2012 naar een verschil van 0,16 en in 2017 naar 0,37. Nederland laat tevens een stijging zien. In 2006 was de kloof tussen hoog- en laagopgeleid 0,28, deze steeg in 2011/2012 naar 0,35 en nam in 2017 toe tot 0,56

Terugkomend op de hypothese blijkt dat hypothesen 6a en 6b kunnen worden aangenomen. Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden hebben een groter gevoel van controle over hun eigen leven dan laagopgeleiden en deze kloof neemt toe.

4. Conclusie en discussie

Om te onderzoeken of er sprake is van een opleidingskloof in Nederland zijn er verschillende levensaspecten onderzocht waarbij de scores van hoog- en laagopgeleiden met elkaar zijn vergeleken in de periode van 2005 tot 2020. Omdat uit eerder onderzoek bleek dat er een dergelijke kloof is in de Verenigde Staten, zijn de scores van de Verenigde Staten tevens meegenomen in de analyse. Het is noodzakelijk onderzoek te doen naar de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden, omdat een dergelijke kloof kan leiden tot polarisatie van de samenleving (Sandel, 2020). Niet enkel het bestaan van de kloof is onderzocht. Ik heb ook naar de ontwikkeling van de kloof gekeken bij de levensaspecten die zijn onderzocht en hier vooraf hypothesen over opgesteld.

Allereerst verwachtte ik dat Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden vaker getrouwd zouden zijn dan Amerikaanse en Nederlandse laagopgeleiden. Dit is inderdaad het geval voor Amerikanen, maar geldt niet voor Nederlanders. Daarnaast vermoedde ik dat deze kloof voor beide landen zou toenemen. Vanuit de literatuur bleek namelijk dat steeds minder laagopgeleiden getrouwd zijn of blijven (Case & Deaton, 2020; van Gaalen, Van Houdt & Poortman, 2019), terwijl het huwelijk een statussymbool zou zijn geworden voor hoogopgeleiden (Kalmijn, 2013). Dit zou betekenen dat er steeds meer hoogopgeleiden getrouwd zouden zijn in vergelijking met laagopgeleiden. Volgens mijn onderzoek is dit niet het geval. Er zijn geen aanwijzingen waaruit blijkt dat hoogopgeleiden steeds vaker getrouwd zijn of blijven dan laagopgeleiden.

Ook verwachtte ik dat Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden vaker hun stem zouden uitbrengen dan laagopgeleiden en dat deze kloof toe zou zijn toegenomen in de periode van 2005 tot 2020. Uit de literatuur bleek dat hoogopgeleide Amerikanen en Nederlanders vaker hun stem uitbrachten dan laagopgeleiden (Case & Deaton, 2020; De Lange e.a., 2016; Bovens & Wille, 2011). Mijn onderzoek laat dezelfde resultaten zien. Hoogopgeleide Amerikanen en Nederlanders stemmen inderdaad vaker dan laagopgeleiden. Wanneer er naar de ontwikkeling over de verschillende jaren wordt gekeken, blijkt dat in Amerika het

verschil tussen hoog- en laagopgeleiden gelijk blijft. In Nederland blijkt het verschil af te nemen en vermindert de kloof tussen laag- en hoogopgeleiden.

Een andere verwachting die ik had, had te maken met religie. Mijn verwachting was dat Amerikaanse hoogopgeleiden religieuzer zouden zijn dan Amerikaanse laagopgeleiden. Voor Nederlanders verwachtte ik het tegenovergestelde. Ik ging er vanuit dat Nederlandse hoogopgeleiden minder religieus waren dan Nederlandse laagopgeleiden. Voor beide landen vermoedde ik dat de kloof tussen de groepen toenam met de jaren. Uit mijn resultaten bleek dat het grootste verschil terug te vinden is in het aantal religieuzen. De Verenigde Staten heeft ongeveer twee keer zoveel religieuzen als Nederland. Hoogopgeleide Nederlanders zijn over het algemeen iets minder religieus dan laagopgeleiden, maar dit verschil is vrij klein. In de Verenigde Staten is dit verschil groter. Dit geldt tevens voor de ontwikkeling van de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden. Die neemt in de Verenigde Staten sneller toe dan in Nederland. Te zien is dat er steeds meer hoogopgeleiden zijn die geen religie aanhangen. Ook laagopgeleiden worden minder religieus, maar deze ontwikkeling gaat minder hard dan die van hoogopgeleiden.

Op het gebied van levenstevredenheid verwachtte ik dat Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden vaker tevreden zouden zijn over hun leven dan Amerikaanse en Nederlandse laagopgeleiden en dat dit verschil steeds groter zou worden. Uit eerder Nederlands onderzoek kwam al naar voren dat laagopgeleiden steeds ongelukkiger zijn ten opzichte van hoogopgeleiden (SCP, 2019). Mijn onderzoek laat zien dat hoogopgeleide Amerikanen en Nederlanders inderdaad gelukkiger zijn dan laagopgeleide Amerikanen en Nederlanders, maar dat deze verschillen erg klein zijn. Een toe- of afname van deze kloof kon ik niet vaststellen.

Verder verwachtte ik dat Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden meer vertrouwen zouden hebben in de overheid dan Amerikaanse en Nederlandse laagopgeleiden. Ik vermoedde tevens dat de kloof steeds groter zou worden. Bepaalde groepen mensen, zoals vrouwen en immigranten, krijgen vanuit de overheid namelijk voorrang op de laagopgeleide man waardoor er een gevoel van wantrouwen ontstaat (Sandel, 2020). Volgens Norris (2022) zijn hoogopgeleiden vaker sceptisch en zorgt dat voor reflectie op het overheidsbeleid.

Hoogopgeleiden zouden vaker dan laagopgeleiden een eigen doordacht oordeel vormen en zijn daardoor minder bevooroordeeld of gevoelig voor complottheorieën. Vanuit mijn onderzoek blijkt dat Amerikaanse hoogopgeleiden juist minder vertrouwen in de overheid hebben dan Amerikaanse laagopgeleiden.

In Nederland zijn de resultaten zo wisselend waardoor er hier niets eenduidigs over is te zeggen. Ook over een toe- of afname qua verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden met betrekking tot institutioneel vertrouwen is geen eenduidig antwoord te geven.

Tot slot was mijn verwachting dat Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden een hoger gevoel van controle over hun eigen leven zouden hebben dan Amerikaanse en Nederlandse laagopgeleiden. Ook verwachtte ik dat dit verschil steeds groter zou worden. Vanuit de literatuur bleek dat de Amerikaanse arbeidersklasse het gevoel krijgt weinig controle te hebben over hun leven doordat ze economische zekerheid verliezen (Vance, 2016). Mijn onderzoek bevestigt dit. Amerikaanse en ook Nederlandse hoogopgeleiden hebben een groter gevoel van controle over hun eigen leven dan laagopgeleiden. Daarnaast wordt deze kloof steeds groter.

Opvallend is dat geen enkele hypothese volledig wordt aangenomen. Mijn hypothesen zijn gebaseerd op het onderzoek van Case & Deaton (2020). Ik gebruikte informatie uit de WVS voor mijn onderzoek, zij maakten de keuze voor een dataset van Gallup (Case & Deaton, 2020). Als beide onderzoeken echter representatief zijn, zouden deze verschillen niet mogen bestaan. Bij ander onderzoek waarbij gebruik werd gemaakt van de WVS, weken de resultaten tevens af van de verwachting en was hier geen verklaring voor te vinden. De onderzoeker concludeerde toen dat de data van de WVS in toekomstig onderzoek beter niet meer kon worden gebruikt (Ludeke, 2017). Dit ging specifiek om wave 6 van de WVS, een dataset die ik ook heb gebruikt voor mijn onderzoek. Ludeke (2017) deed onderzoek naar andere variabelen dan die ik gebruikte, maar wees wel op landenspecifieke fouten in de correlatie waar bij mijn onderzoek tevens sprake van kan zijn.

Naast een beperking met betrekking tot mogelijke fouten op het gebied van interne validiteit in de dataset, stuitte ik ook op andere beperkingen in mijn onderzoek. Allereerst is

mijn onderzoek beperkt gebleven tot een analyse van drie verschillende meetmomenten. In de loop van tijd is de vragenlijst deels aangepast wat kan leiden tot lichte afwijkingen. Zo was bij huwelijk tijdens 2006 en 2011/2012 'samenwonend' nog een antwoordmogelijkheid. Dit was in 2017 niet meer het geval. Waar bij huwelijk sprake kan zijn van een lichte afwijking door de verandering in antwoordmogelijkheden, is er bij de variabele 'stemgedrag' wellicht een groter vertekend beeld. Voor de Verenigde Staten en Nederland bleek het percentage stemmers buitensporig hoog te zijn. In de Verenigde Staten lag het stempercentage van alle metingen rond de 80 procent. Tijdens de laatste presidentsverkiezingen van 2022 was het exacte opkomstpercentage van de Verenigde Staten 62,8 procent en dit bleek al een hoger aantal dan gemiddeld te zijn (Pew Research Center, 2022). In Nederland liep het aantal stemmers in 2011/2012 en 2017 zelfs op tot over de 90 procent volgens mijn meting. Dit komt niet overeen met het landelijke opkomstpercentage van rond de 80 procent (Parlement, 2022). Een deel van de oorzaak zou kunnen zijn dat per 2011/2012 de antwoordmogelijkheid 'meestal' in de meting is opgenomen. Daarnaast is het mogelijk dat de respondenten sociaal-wenselijke antwoorden hebben gegeven of dat er sprake is van een selectieve steekproef. Een andere beperking van de variabele 'stemgedrag' is dat uit de literatuur bleek dat het te kortzichtig is om te stellen dat opleidingsniveau tot meer of minder politieke betrokkenheid leidt en er andere factoren zijn die van invloed zijn op dit gebied (Rolfe, 2012; Tenn, 2007).

Los van de variabele 'stemgedrag' zijn de resultaten van de andere aandachtsgebieden goed te generaliseren naar de populatie. Om deze reden is het mogelijk uitspraken te kunnen doen over de dreiging van de beschadiging van de democratie door een (toenemende) kloof tussen hoog- en laagopgeleiden. Afgaande op de resultaten van de zes aandachtsgebieden blijkt deze dreiging mee te vallen voor de Verenigde Staten en Nederland. Er is sprake van een kloof tussen hoog- en laagopgeleiden bij de verschillende aandachtsgebieden, maar deze valt niet altijd negatiever uit bij laagopgeleiden. Daarnaast is er bij geen enkel aandachtsgebied sprake van een toename van de kloof waarbij laagopgeleiden achterblijven. De kloof is hooguit stabiel.

Natuurlijk is mijn onderzoek beperkt gebleven tot de jaren 2006-2017. Maatschappelijke ontwikkelingen kosten tijd en er bestaat een kans dat bepaalde ontwikkelingen nog niet

zichtbaar waren in de drie metingen die ik heb geanalyseerd. Het kan dan ook zeker de moeite waard zijn dit onderzoek verder uit te breiden en meerdere metingen mee te nemen om te kijken of er bepaalde lange termijn ontwikkelingen zichtbaar worden. Door het moment van meten (in 2017) is de impact van Corona niet meegenomen in de resultaten. Er was toen namelijk nog geen enkele sprake van een pandemie. Aangezien Corona een enorme maatschappelijke impact heeft gehad kan het interessant zijn om te kijken of dit gevolgen heeft gehad voor de kloof tussen hoog- en laagopgeleid.

Dit onderzoek begon met een weemoedig beeld van de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden. De huidige kloof zorgde, in de Verenigde Staten, voor zelfmoord onder laagopgeleiden en deze kloof was aan het toenemen. Ook zou dit invloed hebben op de democratie en deze beschadigen. Uit mijn onderzoek komt een rooskleuriger beeld naar voren. Amerikaanse en Nederlandse hoogopgeleiden stemmen vaker, zijn minder religieus en meer tevreden over hun leven dan laagopgeleiden, maar deze verschillen blijven constant of nemen zelfs af. Enkel het gevoel van controle over het eigen leven laat een toenemende kloof zien waarbij hoogopgeleiden een groter gevoel van controle hebben dan laagopgeleiden. Voor deze en de verdere ontwikkelingen van alle andere gebieden moet aandacht blijven, zodat het weemoedige beeld geen werkelijkheid wordt.

Literatuurlijst

- Ahn, T. (2015). Locus of control and job turnover. *Economic Inquiry*, 53(2), 1350-1365.
doi:10.1111/ecin.12173
- Becker, G. S. (1973). A Theory of Marriage: Part I. *Journal of Political Economy*, 81(4), 813-846. doi:10.1086/260084
- Bentham, J. (1789). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 1996 edition, edited by J.H. Burns and H.L.A. Hart Oxford: Clarendon.
- Beugelsdijk, S. (2021). *De verdeelde Nederlanden: hoe een perfecte storm een klein land dreigt te splijten (en wat we daaraan kunnen doen)*. Amsterdam: Balans.
- Bovens, M.A.P., & Wille, A. (2011.). *Diplomademocratie: over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Bakker.
- Brummer, C. (2021). *Naar een nieuw kabinet van sociale rechtvaardigheid: Een programma van urgentie voor arbeid, technologie, wonen, onderwijs democratie in een nieuwe tijd*. Amsterdam: Boom.
- Case, A., & Deaton, A. (2020). *Deaths of Despair and the Future of Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- CBS. (2020). *Religie in Nederland*. Retrieved from <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/religie-in-nederland?onpage=true#c-1-Inleiding>
- CBS. (2021). *Trouwen*. Retrieved from <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-bevolking/levensloop/trouwen>
- Coleman, M., & DeLeire, T. (2003). An Economic Model of Locus of Control and the Human Capital Investment Decision. *The Journal of Human Resources*, 38(3), 701-721.
doi:10.2307/1558773

- De Lange, M., Tolsma, J., & Wolbers, H. J. (2016). Opleiding als sociale scheidslijn. *Beleid en Maatschappij*, 61-68. doi:10.5553/BenM/138900692016043001010
- De Waal, L. (2021). *Hoe we een aanval op onze democratie kunnen voorkomen (voordat het te laat is)*. Retrieved 3/18, 2021, from <https://www.npo3.nl/brandpuntplus/aanval-democratie-voorkomen>
- Durkheim, E. (1897). *De zelfdoding*, 1993 edition, edited by B. Pattyn Leuven: Acco.
- Hochschild, A. R. (2016). *Strangers in their own land: anger and mourning on the American right*. New York: New Press.
- Kalmijn, M. (2013). The educational gradient in marriage: a comparison of 25 European countries. *Demography*, 50(4), 1499-1520.
- Kuppens, T., Spears, R., Manstead, A. S. R., Spruyt, B., & Easterbrook, M. J. (2018). Educationism and the irony of meritocracy: Negative attitudes of higher educated people towards the less educated. *Journal of Experimental Social Psychology*, 76, 429-447.
- Layard, R. (2005). *Happiness*. England: Penguin.
- Lucassen, L. (2021). *PVV en FVD hitsen relschoppers op*. Retrieved 2/10, 2021, from <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/01/25/pvv-en-fvd-hitsen-relschoppers-op-a4029065>
- Ludeke S.G. (2017). Problems with the Big Five assessment in the World Values Survey. *Personality and Individual Differences*, 112, 103-105.
- Metzl, J. (2020). *Dying of whiteness: how the politics of racial resentment is killing America's heartland*. New York: Basic Books.
- Milanović, B. (2019). *Capitalism, alone: the future of the system that rules the world*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Miller, A. S., & Hoffmann, J. P. (1998). Race-specific predictors of trust in the federal government. *Sociological Focus*, 31(1), 81-91.

- Norris, P. (2022). *In praise of skepticism : trust but verify*. New York, NY: Oxford University Press.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78. doi:10.1353/jod.1995.0002
- Putnam, R. D. (2015). *Our kids: the American Dream in crisis*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R. D., Campbell, D. E., & Garrett, S. R. (2010). *American grace: how religion divides and unites us*. New York: Simon & Schuster.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. (2011). *Nieuwe ronde, nieuwe kansen. Sociale stijging en daling in perspectief*. (No. 47). Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Retrieved from <https://www.raadrvs.nl/documenten/publicaties/2011/04/01/nieuwe-ronde-nieuwe-kansen>
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge, MA and London, England: Harvard University Press. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.4159/9780674042605>
- Rolfe, M. (2012). *Voter turnout: a social theory of political participation*. New York: Cambridge University Press. Retrieved from <https://rug.on.worldcat.org/oclc/801405694>
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1-28. doi:10.1037/h0092976
- Sandel, M. J. (2020). *De tirannie van verdienste over de toekomst van de democratie* [The tyranny of merit: what's become of the common good?] (3rd ed.). Utrecht: Ten Have.
- Schimmelpenninck, S. (2023.). *Sander en de brug: vijf voorstellen voor een eerlijker Nederland*. Amsterdam: De Correspondent.

Schmeets, H., & Exel, J. (2020). *Vertrouwen, maatschappelijk onbehagen en pessimisme*.

Retrieved from <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/vertrouwen-maatschappelijk-onbehagen-en-pessimisme?onepage=true#c-Referenties>

SCP. (2019). *De sociale staat van Nederland 2019*. (No. 2019-14). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Tenn, S. (2007). The Effect of Education on Voter Turnout. *Political Analysis*, 15(4), 446-464.

Vance, J. D. (2016). *Hillbilly Elegy A Memoir of a Family and Culture in Crisis*. New York: HarperCollins.

Van de Werfhorst, H. (2016). Een kloof van alle tijden tussen lager en hoger opgeleiden. *Beleid En Maatschappij*, 43(1), 69-78.

Van Gaalen, R., van Houdt, K., & Poortman, A.R. (2019). *Trouwen, kinderen krijgen en (echt)scheiden naar opleidingsniveau Demografische beslissingen binnen huishoudens aan het begin van de 21e eeuw*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Young, M. (1958). *De opkomst van de meritocratie 1870-2033: essays over opleiding en gelijkheid* (2nd ed.) Meulenhoff.

Bijlagen

Bijlage 1 Syntax samenvoegen datasets meting 5, 6 en 7

Omdat er drie verschillende metingen zijn waren er ook drie verschillende datasets. Om de datasets met elkaar te kunnen vergelijken zijn deze datasets samengevoegd. De variabelen die niet zijn gebruikt, zijn uit deze datasets verwijderd voordat ze werden samengevoegd. De dataset van wave 7 bestond uit de EVS en de WVS. Omdat ik dit onderscheid niet maak is dit opnieuw gecodeerd zodat de waarden overeenkomen.

Aanpassen variabele 'Wave' van wave 7 zodat EVS en WVS dezelfde waarden hebben

```
RECODE Wave (5 thru 7=7).  
EXECUTE.
```

Verwijderen ongebruikte landen

```
Wave 5, 6  
FILTER OFF.  
USE ALL.  
SELECT IF (COW = 2 | COW = 210).  
EXECUTE.
```

```
Wave 7  
FILTER OFF.  
USE ALL.  
SELECT IF (cntrycow = 2 | cntrycow = 210).  
EXECUTE
```

Opleidingsniveau aanpassen naar dezelfde waarden

```
Wave 5  
RECODE Opleidingsniveau (-5 thru -1=SYSMIS) (8 thru 9=1) (1 thru 7=0).  
EXECUTE.
```

```
Wave 6  
RECODE Opleidingsniveau (8 thru 9=1) (1 thru 7=0) (-5 thru -1=SYSMIS).  
EXECUTE.
```

```
Wave 7  
RECODE Opleidingsniveau (-5 thru -1=SYSMIS) (0 thru 5=0) (6 thru 8=1).  
EXECUTE.
```

Missing values opleidingsniveau verwijderen

```
FILTER OFF.  
USE ALL.  
SELECT IF (Opleidingsniveau = 0 | Opleidingsniveau = 1).  
EXECUTE.
```

Huwelijk aanpassen naar dezelfde waarden

Wave 5

RECODE Huwelijk (2=1) (-5 thru -1=SYSMIS) (3 thru 8=0).
EXECUTE.

Wave 6, 7

RECODE Huwelijk (2=1) (-5 thru -1=SYSMIS) (3 thru 6=0).
EXECUTE.

Stemgedrag aanpassen naar dezelfde waarden

Wave 5

RECODE Stemgedrag (2=0) (-5 thru -1=SYSMIS).
EXECUTE.

Wave 6

RECODE Stemgedrag (2=1) (3=0) (-5 thru -1=SYSMIS).
EXECUTE.

Wave 7

RECODE Stemgedrag (2=1) (3=0) (4=SYSMIS) (-5 thru -1=SYSMIS).
EXECUTE.

Religie aanpassen naar dezelfde waarden

Wave 5, 6 en 7

RECODE Religie (-5 thru -1=SYSMIS).
EXECUTE.

Wave 5, 6, 7

RECODE Religie (1=4) (2=3) (3=2) (4=1).
EXECUTE.

Dummificeren Religie

RECODE Religie (1 thru 2=0) (3 thru 4=1).
EXECUTE.

Levenstevredenheid aanpassen naar dezelfde waarden

Wave 5, 6, 7

RECODE Levenstevredenheid (-5 thru -1=SYSMIS).
EXECUTE.

Gevoel Institutioneel vertrouwen aanpassen naar dezelfde waarden

Wave 5, 6, 7

RECODE Institutioneelvertrouwen (1=4) (2=3) (3=2) (4=1) (-5 thru -1=SYSMIS).
EXECUTE.

Dummificeren Institutioneel vertrouwen

RECODE Institutioneelvertrouwen (1 thru 2=0) (3 thru 4=1).
EXECUTE.

Gevoel controle eigen leven aanpassen naar dezelfde waarden

Wave 5, 6, 7

RECODE Gevoelcontroleeigenleven (-5 thru -1=SYSMIS).
EXECUTE.

Samenvoegen wave 5,6,7

Wave 6 toevoegen aan wave 5

ADD FILES /FILE=*
/FILE='DataSet5'.
EXECUTE.

Wave 7 toevoegen aan wave 5 en 6

ADD FILES /FILE=*
/FILE='DataSet3'.
EXECUTE.

Bijlage 2 Syntax samengevoegde dataset voorbereiden voor analyse

Na het samenvoegen van de drie datasets heb ik de laatste variabelen gedummificeerd en tevens de interacties aangemaakt voor de twee- en drieweg interacties.

Dummificeren land

```
RECODE COW (2=0) (210=1).  
EXECUTE.
```

Dummificeren waves

Dummy wave 6, 7 (referentie wave 5)

```
RECODE Wave (5=0) (6 thru 7=1) INTO Meting6en7.  
VARIABLE LABELS Meting6en7 Meting 6 en 7'.  
EXECUTE.
```

Dummy wave 7 (referentie wave 5, 6)

```
RECODE Wave (5=0) (6=0) (7=1) INTO Meting7.  
VARIABLE LABELS Meting7 Meting 7'.  
EXECUTE.
```

Interacties

Interactie Opleiding en wave 6, 7

```
COMPUTE IntOplMet6en7=Opleidingsniveau * Meting6en7.  
EXECUTE.
```

Interactie Opleiding en wave 7

```
COMPUTE IntOplMet7=Opleidingsniveau * Meting7.  
EXECUTE.
```

Interactie Opleiding en Land

```
COMPUTE IntOplLand=Opleidingsniveau * COW.  
EXECUTE.
```

Interactie Land en wave 6, 7

```
COMPUTE IntLandMet6en7=COW * Meting6en7.  
EXECUTE.
```

Interactie Land en wave 7

```
COMPUTE IntLandMet7=COW * Meting7.  
EXECUTE.
```

Interactie Opleiding Land en wave 6, 7

```
COMPUTE IntOplLandmet6en7=Opleidingsniveau * COW * Meting6en7.  
EXECUTE.
```

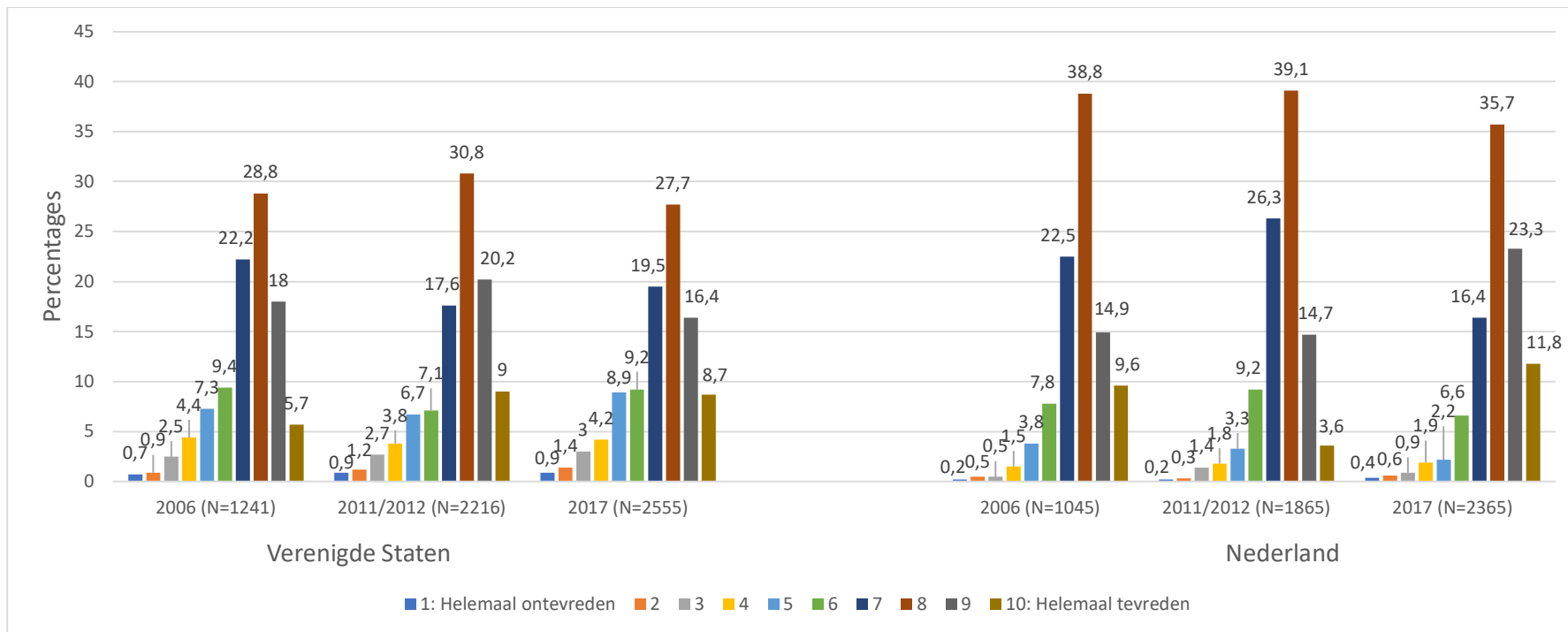
Interactie Opleiding Land en wave 6, 7

```
COMPUTE IntOplLandmet7=Opleidingsniveau * COW * Meting7.
```

EXECUTE.

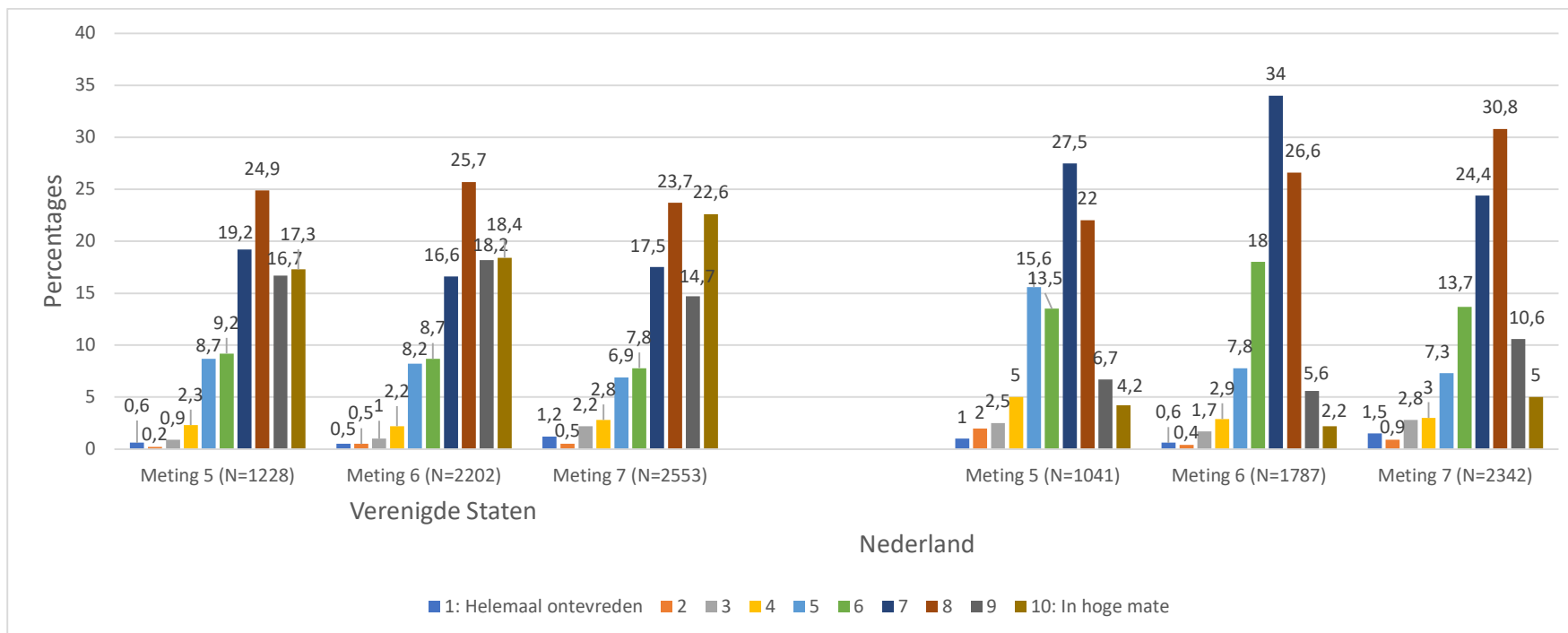
Bijlage 3 Onderverdeling levenstevredenheid en controle eigen leven vanuit methoden

Levenstevredenheid

Figuur 16: Onderverdeling levenstevredenheid Verenigde Staten en Nederland

Controle eigen leven

Figuur 17: Onderverdeling controle eigen leven Verenigde Staten en Nederland

Bijlage 4 Syntax resultaten

Om te kijken welke invloed de verschillende variabelen hebben gehad, heb ik logistische en lineaire regressies uitgevoerd.

Logistische regressie Huwelijk

```
LOGISTIC REGRESSION VARIABLES Huwelijk
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7
IntOplLand
  IntLandMet6en7 IntLandMet7
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7
IntOplLand
  IntLandMet6en7 IntLandMet7 IntOplLandmet6en7 IntOplLandmet7
/SAVE=PRED
/PRINT=CI(95)
/CRITERIA=PIN(0.05) POUT(0.10) ITERATE(20) CUT(0.5).
```

Logistische regressie Stemgedrag

```
LOGISTIC REGRESSION VARIABLES Stemgedrag
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7
IntOplLand
  IntLandMet6en7 IntLandMet7
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7
IntOplLand
  IntLandMet6en7 IntLandMet7 IntOplLandmet6en7 IntOplLandmet7
/SAVE=PRED
/PRINT=CI(95)
/CRITERIA=PIN(0.05) POUT(0.10) ITERATE(20) CUT(0.5).
```

Logistische regressie Religie

```
LOGISTIC REGRESSION VARIABLES Religie
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7
IntOplLand
  IntLandMet6en7 IntLandMet7
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7
IntOplLand
  IntLandMet6en7 IntLandMet7 IntOplLandmet6en7 IntOplLandmet7
/SAVE=PRED
/PRINT=CI(95)
```

/CRITERIA=PIN(0.05) POUT(0.10) ITERATE(20) CUT(0.5).

Lineaire regressie Levenstevredenheid

REGRESSION

/DESCRIPTIVES MEAN STDDEV CORR SIG N

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Levenstevredenheid

/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW

/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7

/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7

IntOplLand

IntLandMet6en7 IntLandMet7

/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7

IntOplLand

IntLandMet6en7 IntLandMet7 IntOplLandmet6en7 IntOplLandmet7

/SCATTERPLOT=(*ZRESID ,*ZPRED)

/RESIDUALS HISTOGRAM(ZRESID) NORMPROB(ZRESID)

/SAVE COOK LEVER ZRESID SRESID DFBETA DFFIT.

Logistische regressie Institutioneel vertrouwen

LOGISTIC REGRESSION VARIABLES Institutioneelvertrouwen

/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW

/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7

/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7

IntOplLand

IntLandMet6en7 IntLandMet7

/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7

IntOplLand

IntLandMet6en7 IntLandMet7 IntOplLandmet6en7 IntOplLandmet7

/SAVE=PRED

/PRINT=CI(95)

/CRITERIA=PIN(0.05) POUT(0.10) ITERATE(20) CUT(0.5).

Lineaire regressie Gevoel controle eigen leven

REGRESSION

/DESCRIPTIVES MEAN STDDEV CORR SIG N

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA COLLIN TOL CHANGE

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Gevoelcontroleeigenleven

/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW

```
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7  
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7  
IntOplLand  
  IntLandMet6en7 IntLandMet7  
/METHOD=ENTER Opleidingsniveau Meting6en7 Meting7 COW IntOplMet6en7 IntOplMet7  
IntOplLand  
  IntLandMet6en7 IntLandMet7 IntOplLandmet6en7 IntOplLandmet7  
/SCATTERPLOT=(*ZRESID ,*ZPRED)  
/RESIDUALS HISTOGRAM(ZRESID) NORMPROB(ZRESID)  
/SAVE COOK LEVER ZRESID SRESID DFBETA DFFIT.
```

Bijlage 5 Berekeningen ter ondersteuning van de resultaten

Huwelijk

De chi-kwadraat (X^2) van Tabel 9 toonde aan dat model 3 het beste model is. Op basis van de Odds-ratio uit model 3 is vast te stellen dat de odds om getrouwd te zijn als laagopgeleide Amerikaan, 1,27 keer groter is in 2011/2012 dan in 2006. De odds om getrouwd te zijn als laagopgeleide Amerikaan in 2017 is 0,74 keer kleiner dan in 2011/2012.

Welke verdere effecten de onafhankelijke variabelen hebben op het huwelijk is nagegaan door de voorspelde kansen op een toestand te berekenen. Op deze manier kan iedere toestand erg makkelijk vergeleken worden met een andere toestand. Er zijn in totaal twaalf verschillende mogelijke toestanden en voorspelde kansen, te weten;

Laagopgeleide Amerikanen in 2006	$p = \frac{e^{0,29}}{1+e^{0,29}} = \frac{1,34}{1+1,34} = 0,57$
Laagopgeleide Amerikanen in 2011/2012	$p = \frac{e^{0,29+ ,24}}{1+e^{0,29+0,24}} = \frac{1,7}{1+1,7} = 0,63$
Laagopgeleide Amerikanen in 2017	$p = \frac{e^{0,29+0,24- ,30}}{1+e^{0,29+ ,24- ,30}} = \frac{1,26}{1+1,26} = 0,56$
Hoogopgeleide Amerikanen in 2006	$p = \frac{e^{0,29+ ,28}}{1+e^{0,29+ ,28}} = \frac{1,77}{1+1,77} = 0,64$
Hoogopgeleide Amerikanen in 2011/2012	$p = \frac{e^{0,29+ ,28+ ,24- ,02}}{1+e^{0,29+0,28+ ,24-0,02}} = \frac{2,2}{1+2,2} = 0,69$
Hoogopgeleide Amerikanen in 2017	$p = \frac{e^{0,29+0,28+ ,24- ,30- ,02-0,02}}{1+e^{0,29+ ,28+ ,24- ,30- ,02- ,02}} = \frac{1,6}{1+1,6} = 0,62$
Laagopgeleide Nederlanders in 2006	$p = \frac{e^{0,29+0,21}}{1+e^{0,29+0,21}} = \frac{1,65}{1+1,65} = 0,62$
Laagopgeleide Nederlanders in 2011/2012	$p = \frac{e^{0,29+ ,24+ ,21-0,10}}{1+e^{0,29+ ,24+ ,21- ,10}} = \frac{1,9}{1+2,9} = 0,65$
Laagopgeleide Nederlanders in 2017	$p = \frac{e^{0,29+0,24- ,30+0,21- ,10- ,21}}{1+e^{0,29+ ,24- ,30+ ,21- ,10- ,21}} = \frac{1,14}{1+1,14} = 0,53$
Hoogopgeleide Nederlanders in 2006	$p = \frac{e^{0,29+ ,28+ ,21- ,24}}{1+e^{0,29+ ,28+ ,21- ,24}} = \frac{1,72}{1+2,72} = 0,63$
Hoogopgeleide Nederlanders in 2011/2012	$p = \frac{e^{0,29+0,28+0,24+ ,21- ,02- ,24- ,10}}{1+e^{0,29+ ,28+ ,24+0,21- ,02- ,24- ,10}} = \frac{1,93}{1+1,93} = 0,66$
Hoogopgeleide Nederlanders in 2017	$p = \frac{e^{0,29+ ,28+0,24- ,30+ ,21- ,02- ,02- ,24- ,10-0,21}}{1+e^{0,29+ ,28+ ,24- ,30+ ,21- ,02- ,02- ,24-0,10-0,21}} = \frac{1,14}{1+1,14} = 0,53$

Stemgedrag

Afgaande op de significante score van de chi-kwadraat uit Tabel 10 blijkt dat model 3 het beste model is. De odds om te stemmen is voor laagopgeleide Amerikanen in 2011/2012 0,8 keer kleiner dan in 2006. In 2017 was de odds om te stemmen 1,53 keer groter dan in 2011/2012 voor laagopgeleide Amerikanen. De verdere invloed van het meetmoment en de

andere onafhankelijke variabelen is hierbij opnieuw nagegaan door de voorspelde kansen van de mogelijke toestanden te berekenen. Ook in deze situatie waren er twaalf verschillende mogelijke toestanden, en daarmee voorspelde kansen, mogelijk;

$$\begin{aligned} \text{Laagopgeleide Amerikanen in 2006} \quad p &= \frac{e^{1,17}}{1+e^{1,17}} = \frac{3,22}{1+3,22} = 0,76 \\ \text{Laagopgeleide Amerikanen in 2011/2012} \quad p &= \frac{e^{1,17-0,22}}{1+e^{1,17-0,22}} = \frac{2,59}{1+2,59} = 0,72 \\ \text{Laagopgeleide Amerikanen in 2017} \quad p &= \frac{e^{1,17-0,22+0,42}}{1+e^{1,17-0,22+0,42}} = \frac{3,94}{1+3,94} = 0,8 \\ \text{Hoogopgeleide Amerikanen in 2006} \quad p &= \frac{e^{1,17+1,09}}{1+e^{1,17+1,09}} = \frac{9,58}{1+9,58} = 0,91 \\ \text{Hoogopgeleide Amerikanen in 2011/2012} \quad p &= \frac{e^{1,17+1,09-0,22+0,19}}{1+e^{1,17+1,09-0,22+0,19}} = \frac{9,3}{1+9,3} = 0,9 \\ \text{Hoogopgeleide Amerikanen in 2017} \quad p &= \frac{e^{1,17+1,09-0,22+0,42+0,19+0,17}}{1+e^{1,17+1,09-0,22+0,42+0,19+0,17}} = \frac{16,78}{1+16,78} = 0,94 \\ \text{Laagopgeleide Nederlanders in 2006} \quad p &= \frac{e^{1,17-0,21}}{1+e^{1,17-0,21}} = \frac{2,61}{1+2,61} = 0,72 \\ \text{Laagopgeleide Nederlanders in 2011/2012} \quad p &= \frac{e^{1,17-0,22-0,21+1,26}}{1+e^{1,17-0,22-0,21+1,26}} = \frac{7,39}{1+7,39} = 0,88 \\ \text{Laagopgeleide Nederlanders in 2017} \quad p &= \frac{e^{1,17-0,22+0,42-0,21+1,26-0,03}}{1+e^{1,17-0,22+0,42-0,21+1,26-0,03}} = \frac{10,91}{1+10,91} = 0,92 \\ \text{Hoogopgeleide Nederlanders in 2006} \quad p &= \frac{e^{1,17+1,09-0,21-0,25}}{1+e^{1,17+1,09-0,21-0,25}} = \frac{6,05}{1+6,05} = 0,86 \\ \text{Hoogopgeleide Nederlanders in 2011/2012} \quad p &= \frac{e^{1,17+1,09-0,22-0,21+0,19-0,25+1,26}}{1+e^{1,17+1,09-0,22-0,21+0,19-0,25+1,26}} = \frac{20,7}{1+20,7} = 0,95 \\ \text{Hoogopgeleide Nederlanders in 2017} \quad p &= \frac{e^{1,17+1,09-0,22+0,42-0,21+0,19+0,17-0,25+1,26-0,03}}{1+e^{1,17+1,09-0,22+0,42-0,21+0,19+0,17-0,25+1,26-0,03}} = \frac{36,23}{1+36,23} = 0,97 \end{aligned}$$

Religie

De chi-kwadraat in Tabel 11 toont aan dat model 3 het meest bruikbare model is om de variabele religie te analyseren.

De odds om, als laagopgeleide Amerikaan, religieus te zijn was in 2011/2012 1,05 keer groter dan in 2006. In 2017 was de odds 0,59 keer kleiner dan in 2006 voor een laagopgeleide Amerikaan.

Voor elke mogelijke toestand is de voorspelde kans berekend. Er zijn twaalf verschillende toestanden mogelijk;

$$\text{Laagopgeleide Amerikanen in 2006} \quad p = \frac{e^{1,00}}{1+e^{1,00}} = \frac{2,72}{1+2,72} = 0,73$$

$$\text{Laagopgeleide Amerikanen in 2011/2012} \quad p = \frac{e^{1,00+0,04}}{1+e^{1,00+0,04}} = \frac{2,83}{1+2,83} = 0,74$$

$$\text{Laagopgeleide Amerikanen in 2017} \quad p = \frac{e^{1,00+0,04-0,54}}{1+e^{1,00+0,04-0,54}} = \frac{1,65}{1+1,65} = 0,62$$

$$\text{Hoogopgeleide Amerikanen in 2006} \quad p = \frac{e^{1,00-0,18}}{1+e^{1,00-0,18}} = \frac{2,27}{1+2,27} = 0,69$$

$$\text{Hoogopgeleide Amerikanen in 2011/2012} \quad p = \frac{e^{1,00-0,18+0,04-0,24}}{1+e^{1,00-0,18+0,04-0,24}} = \frac{1,86}{1+1,86} = 0,65$$

$$\text{Hoogopgeleide Amerikanen in 2017} \quad p = \frac{e^{1,00-0,18+0,04-0,54-0,24-0,09}}{1+e^{1,00-0,18+0,04-0,54-0,24-0,09}} = \frac{0,99}{1+0,99} = 0,50$$

$$\text{Laagopgeleide Nederlanders in 2006} \quad p = \frac{e^{1,00-1,70}}{1+e^{1,00-1,70}} = \frac{0,50}{1+0,50} = 0,33$$

$$\text{Laagopgeleide Nederlanders in 2011/2012} \quad p = \frac{e^{1,00+0,04-1,70-0,35}}{1+e^{1,00+0,04-1,70-0,35}} = \frac{0,36}{1+0,36} = 0,26$$

$$\text{Laagopgeleide Nederlanders in 2017} \quad p = \frac{e^{1,00+0,04-0,54-1,70-0,35+0,83}}{1+e^{1,00+0,04-0,54-1,70-0,35+0,83}} = \frac{0,49}{1+0,49} = 0,33$$

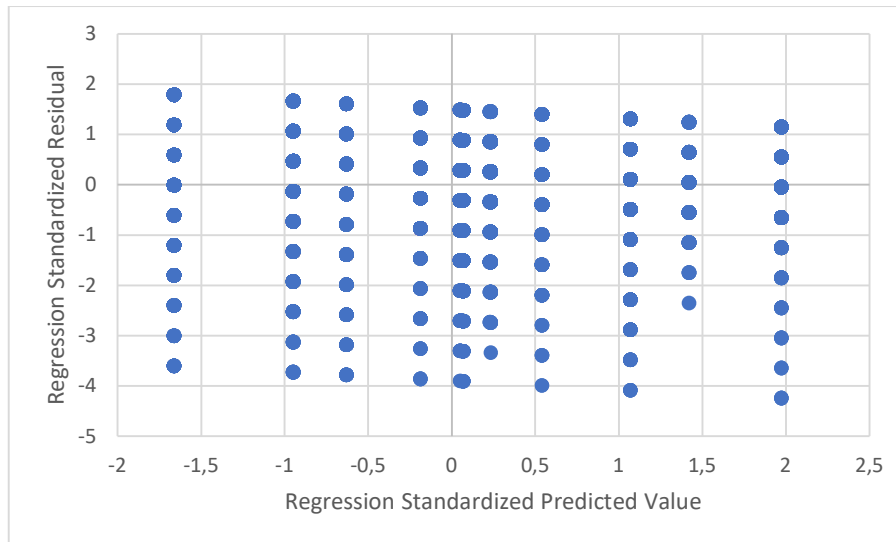
$$\text{Hoogopgeleide Nederlanders in 2006} \quad p = \frac{e^{1,00-0,18-1,70+0,25}}{1+e^{1,00-0,18-1,70+0,25}} = \frac{0,53}{1+0,53} = 0,35$$

$$\text{Hoogopgeleide Nederlanders in 2011/2012} \quad p = \frac{e^{1,00-0,18+0,04-1,70-0,24+0,25-0,35}}{1+e^{1,00-0,18+0,04-1,70-0,24+0,25-0,35}} = \frac{0,31}{1+0,31} = 0,23$$

$$\text{Hoogopgeleide Nederlanders in 2017} \quad p = \frac{e^{1,00-0,18+0,04-0,54-1,70-0,24-0,09+0,25-0,35+0,83}}{1+e^{1,00-0,18+0,04-0,54-1,70-0,24-0,09+0,25-0,35+0,83}} = \frac{0,38}{1+0,38} = 0,27$$

Levenstevredenheid

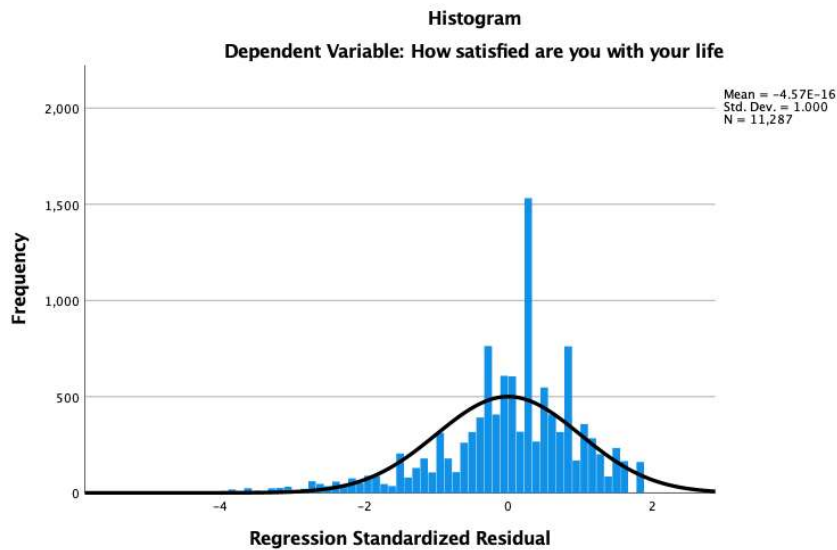
Er is een aantal assumpties waaraan moet worden voldaan bij een lineaire regressieanalyse.

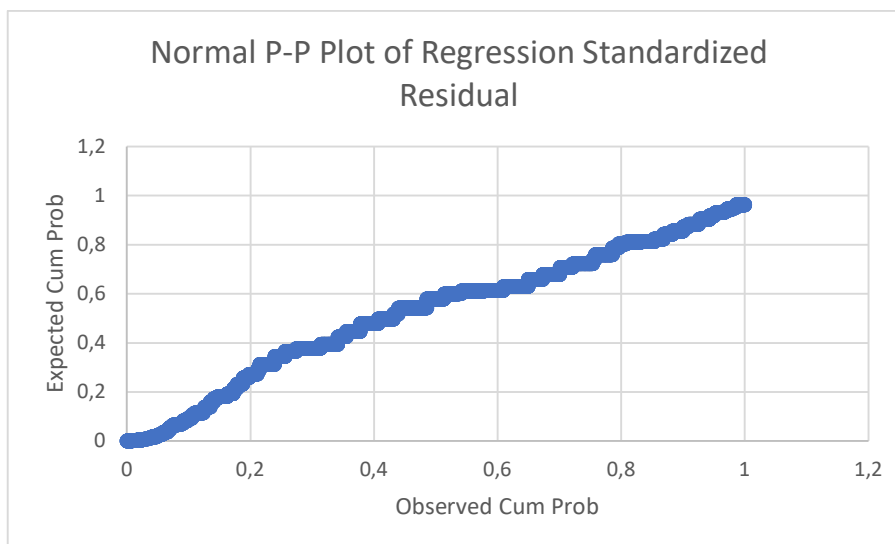
Figuur 18: Puntenwolk van de afhankelijke variabele levenstevredenheid

Normaliter is lineariteit een assumptie waaraan moet worden voldaan bij een lineaire regressieanalyse. Omdat de onafhankelijke variabelen bij deze analyse allemaal dummy-variabelen zijn, werkt het in deze situatie anders. Lineariteit speelt hierdoor geen rol.

In de puntenwolk is te zien dat de homoscedasticiteit niet wordt geschonden. De spreiding tussen de punten is namelijk redelijk gelijk.

Figuur 19: Normalverdeling met de afhankelijke variabele levenstevredenheid

Figuur 20: PP-plot met de afhankelijke variabele levenstevredenheid

Uit Figuur 19 blijkt dat de normaalverdeling linkscheef is. Dit betekent dat er veel hoge scores zijn en minder lage scores met als uitschieter de piek van 1500. De gemiddelden van de verschillende metingen per land van de variabele 'levenstevredenheid' in Tabel 6 van het hoofdstuk 'Methoden' toonden al aan dat er veel hoge scores zijn. Hier kwam naar voren dat bij iedere meting het gemiddelde een 7,23 of hoger is. Dat er geen sprake is van een volledige normale verdeling blijkt ook uit Figuur 20 waarin te zien is dat de lijn licht afwijkt. Dit moet worden meegenomen in de verdere interpretatie van de voorspelde scores.

Wanneer er in Tabel 12 wordt gekeken naar de R^2 blijkt model 3 iets toe te voegen in vergelijking met model 2. Model 4 voegt niks meer toe ten opzichte van model 3, want de R^2 blijft hetzelfde. Dit betekent dat model 3 het beste model is om te gebruiken voor de verdere analyses. Ook heeft model 3 de meeste significante variabelen. Uit model 3 blijkt dat een laagopgeleide Amerikaan gemiddeld een lagere score heeft in 2006 en 2017 dan in 2011/2012. Om alle mogelijke toestanden met elkaar te kunnen vergelijken is bij iedere toestand de uitkomstmaat berekend. Er zijn twaalf mogelijke toestanden;

Laagopgeleide Amerikanen in 2006	$y = 7,22$
Laagopgeleide Amerikanen in 2011/2012	$y = 7,22 + 0,08 = 7,30$
Laagopgeleide Amerikanen in 2017	$y = 7,22 + 0,08 - 0,27 = 7,03$
Hoogopgeleide Amerikanen in 2006	$y = 7,22 + 0,39 = 7,61$
Hoogopgeleide Amerikanen in 2011/2012	$y = 7,22 + 0,39 + 0,08 - 0,15 = 7,54$
Hoogopgeleide Amerikanen in 2017	$y = 7,22 + 0,39 + 0,08 - 0,27 - 0,15 + 0,23 = 7,50$
Laagopgeleide Nederlanders in 2006	$y = 7,22 + 0,45 = 7,67$
Laagopgeleide Nederlanders in 2011/2012	$y = 7,22 + 0,08 + 0,45 - 0,29 = 7,46$
Laagopgeleide Nederlanders in 2017	$y = 7,22 + 0,08 - 0,27 + 0,45 - 0,29 + 0,61 = 7,80$
Hoogopgeleide Nederlanders in 2006	$y = 7,22 + 0,39 + 0,45 - 0,16 = 7,90$
Hoogopgeleide Nederlanders in 2011/2012	$y = 7,22 + 0,39 + 0,08 + 0,45 - 0,15 - 0,16 - 0,29 = 7,54$
Hoogopgeleide Nederlanders in 2017	$y = 7,22 + 0,39 + 0,08 - 0,27 + 0,45 - 0,15 + 0,23 - 0,16 - 0,29 + 0,61 = 8,11$

Institutioneel vertrouwen

Net zoals bij de variabelen huwelijk, stemgedrag en religie zijn de hoofverbanden (model 1), de tweeweginteracties (model 2 en 3) en de drieweginteracties (model 4) los van elkaar weergegeven (zie Tabel 13).

Volgens de chi-kwadraat in Tabel 13 is model 4 het meest geschikte model om uitspraken te doen over het institutionele vertrouwen. Opvallend is dat de odds om veel institutioneel vertrouwen te hebben 6,52 keer groter is wanneer iemand hoogopgeleid is en uit Nederland komt in 2017. Om te onderzoeken wat de voorspelde kans van deze situatie, en van de andere mogelijke situaties, is zijn de voorspelde kansen berekend;

Laagopgeleide Amerikanen in 2006 $p = \frac{e^{-0,44}}{1+e^{-0,44}} = \frac{0,64}{1+0,64} = 0,39$

Laagopgeleide Amerikanen in 2011/2012 $p = \frac{e^{-0,44+1,31}}{1+e^{-0,44+1,31}} = \frac{2,39}{1+2,39} = 0,71$

Laagopgeleide Amerikanen in 2017 $p = \frac{e^{-0,44+1,31-1,51}}{1+e^{-0,44+1,31-1,51}} = \frac{0,53}{1+0,53} = 0,35$

Hoogopgeleide Amerikanen in 2006 $p = \frac{e^{-0,44-0,28}}{1+e^{-0,44-0,28}} = \frac{0,49}{1+0,49} = 0,33$

Hoogopgeleide Amerikanen in 2011/2012 $p = \frac{e^{-0,44-0,28+1,31+0,06}}{1+e^{-0,44-0,28+1,31+0,06}} = \frac{1,92}{1+1,92} = 0,66$

Hoogopgeleide Amerikanen in 2017 $p = \frac{e^{-0,44-0,28+1,31-1,51+0,06-0,21}}{1+e^{-0,44-0,28+1,31-1,51+0,06-0,21}} = \frac{0,34}{1+0,34} = 0,25$

Laagopgeleide Nederlanders in 2006 $p = \frac{e^{-0,44-0,67}}{1+e^{-0,44-0,67}} = \frac{0,33}{1+0,33} = 0,25$

Laagopgeleide Nederlanders in 2011/2012 $p = \frac{e^{-0,44+1,31-0,67+0,74}}{1+e^{-0,44+1,31-0,67+0,74}} = \frac{2,56}{1+2,56} = 0,72$

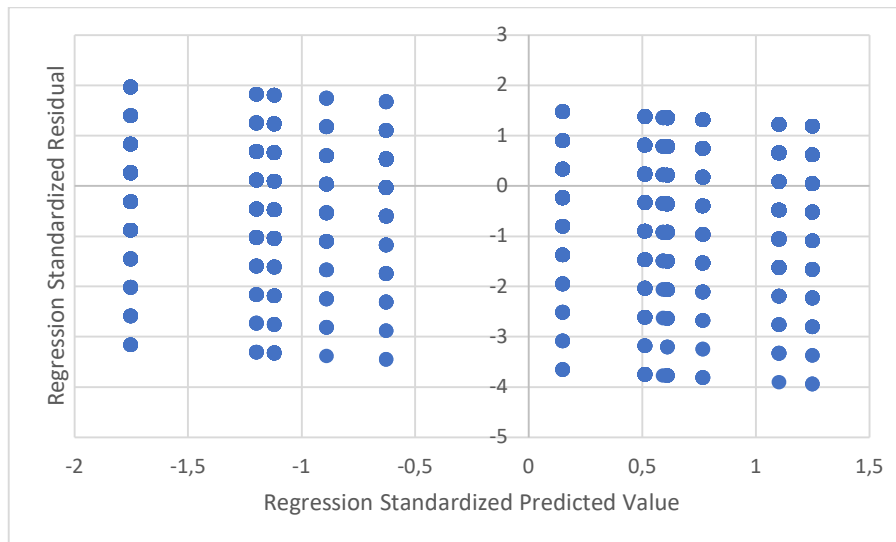
Laagopgeleide Nederlanders in 2017 $p = \frac{e^{-0,44+1,31-1,51-0,67+0,74+0,26}}{1+e^{-0,44+1,31-1,51-0,67+0,74+0,26}} = \frac{0,73}{1+0,73} = 0,42$

Hoogopgeleide Nederlanders in 2006 $p = \frac{e^{-0,44-0,28-0,67+0,69}}{1+e^{-0,44-0,28-0,67+0,69}} = \frac{0,50}{1+0,50} = 0,33$

Hoogopgeleide Nederlanders in 2011/2012 $p = \frac{e^{-0,44-0,28+1,31-0,67+0,06+0,69+0,74-1,29}}{1+e^{-0,44-0,28+1,31-0,67+0,06+0,69+0,74-1,29}} = \frac{1,13}{1+1,13} = 0,53$

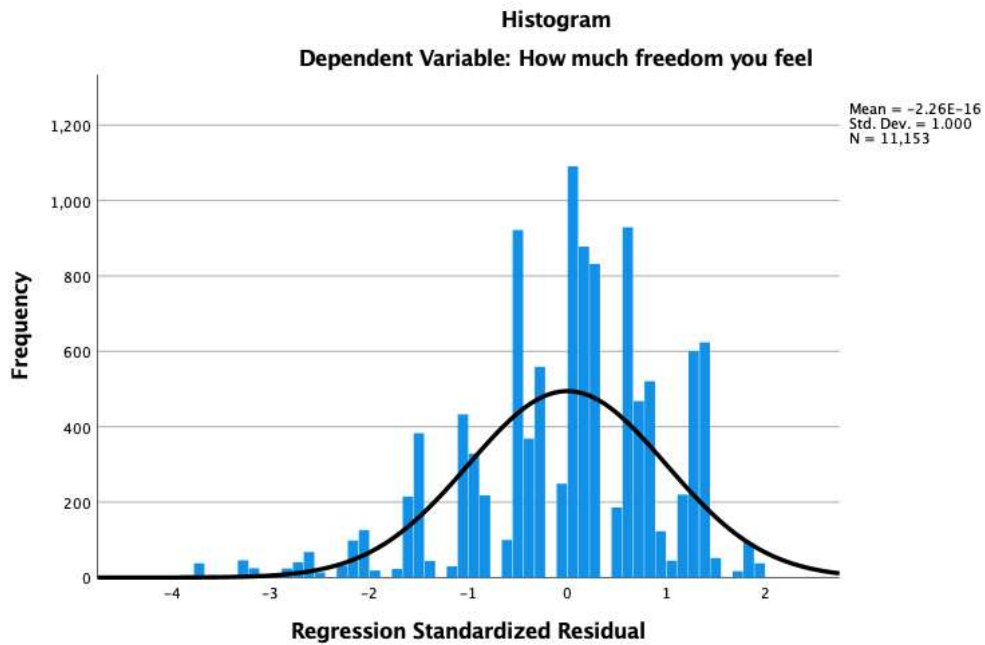
Hoogopgeleide Nederlanders in 2017 $p = \frac{e^{-0,44-0,28+1,31-1,51-0,67+0,06-0,21+0,69+0,74+0,26-1,29+1,88}}{1+e^{-0,44-0,28+1,31-1,51-0,67+0,06-0,21+0,69+0,74+0,26-1,29+1,88}} = \frac{1,72}{1+1,72} = 0,63$

Gevoel van controle over eigen leven

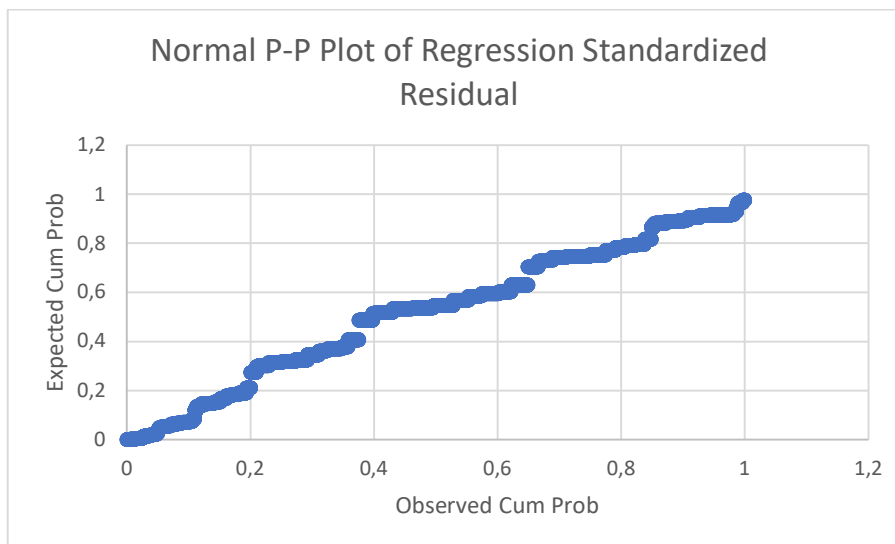

Figuur 21: Puntenwolk van de afhankelijke variabele controle over eigen leven

Net als bij de variabele 'levenstevredenheid' is een eenduidige richting door middel van de puntenwolk in Figuur 21 niet van belang. Ook in dit geval komt dit door de onafhankelijke dummy-variabelen. Voor de betrouwbaarheid van de resultaten is dit geen probleem in deze situatie. De homoscedasticiteit wordt niet geschonden. De spreiding tussen de punten in Figuur 21 is namelijk redelijk gelijk.

Figuur 22: Normalverdeling met de afhankelijke variabele controle over eigen leven

Figuur 23: PP-plot met de afhankelijke variabele controle over eigen leven

Figuur 22 toont aan dat de normaalverdeling een beetje linksscheef is. Dit houdt in dat er iets meer hoge dan lage scores zijn gegeven. Dit is tevens terug te zien in Figuur 23 waar de lijn 'hobbelig' naar boven gaat. Ook kwam het al naar voren bij het hoofdstuk 'Methoden' waarbij het gemiddelde een 6,63 of hoger is en minimaal 73,9 procent een zes of hoger heeft gegeven.

Afgaande op F-change in Tabel 14 blijkt model 3 het beste model is om te gebruiken voor de verdere analyses. Model 3 voegt iets toe ten opzichte van model 2. Uit model 3 blijkt dat een laagopgeleide Amerikaan gemiddeld hoger scoort op controle over eigen leven dan in 2011/2012 en 2017. Om alle mogelijke toestanden met elkaar te kunnen vergelijken is bij iedere toestand de uitkomstmaat berekend. Ook bij de variabele controle over eigen leven zijn er twaalf mogelijke voorspelde scores;

$$\text{Laagopgeleide Amerikanen in 2006} \quad y = 7,68$$

$$\text{Laagopgeleide Amerikanen in 2011/2012} \quad y = 7,68 - 0,02 = 7,66$$

$$\text{Laagopgeleide Amerikanen in 2017} \quad y = 7,68 - 0,02 - 0,10 = 7,56$$

$$\text{Hoogopgeleide Amerikanen in 2006} \quad y = 7,68 + 0,09 = 7,77$$

$$\text{Hoogopgeleide Amerikanen in 2011/2012} \quad y = 7,68 + 0,09 - 0,02 + 0,07 = 7,82$$

$$\text{Hoogopgeleide Amerikanen in 2017} \quad y = 7,68 + 0,09 - 0,02 - 0,10 + 0,07 + 0,21 = 7,93$$

$$\text{Laagopgeleide Nederlanders in 2006} \quad y = 7,68 - 1,11 = 6,57$$

$$\text{Laagopgeleide Nederlanders in 2011/2012} \quad y = 7,68 - 0,02 - 1,11 + 0,21 = 6,76$$

$$\text{Laagopgeleide Nederlanders in 2017} \quad y = 7,68 - 0,02 - 0,10 - 1,11 + 0,21 + 0,17 = 6,83$$

$$\text{Hoogopgeleide Nederlanders in 2006} \quad y = 7,68 + 0,09 - 1,11 + 0,19 = 6,85$$

$$\text{Hoogopgeleide Nederlanders in 2011/2012} \quad y = 7,68 + 0,09 - 0,02 - 1,11 + 0,07 + 0,19 + 0,21 = 7,11$$

$$\text{Hoogopgeleide Nederlanders in 2017} \quad y = 7,68 + 0,09 - 0,02 - 0,10 - 1,11 + 0,07 + 0,21 + 0,19 + 0,21 + 0,17 = 7,39$$